

L'estructura de la propietat, agent bàsic en la producció de l'espai urbà: el cas dels barris obrers del sud-oest de Barcelona

Carles Carreras i Verdaguer

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT, AGENT BÀSIC EN LA PRODUCCIÓ

DE L'ESPAI URBÀ:

EL CAS DELS BARRIS OBRERS DEL SUD-OEST DE BARCELONA

Tesi doctoral dirigida pel

Dr. Horacio Capel Sáez

presentada a la Facultat de Geografia
i Història el mes de setembre de mil
nou-cents setanta-vuit.

CARLES CARRERAS i VERDAGUER

04.01 SOBRE EL CONCEPTO DE BARRIO I LA SEVA APLICACIÓ A BARCELONA.

En Geografia el concepte de barri penetrà de manera empírica, igual que tants d'altres conceptes! El barri -com la regió- era una unitat donada en l'espai urbà, que tenia la seva personalitat pròpia, que no calia de definir, sinó només de delimitar i d'estudiar. Pierre George deia: "La unidad básica de la vida urbana es el barrio. Se trata a menudo de una antigua unidad de caracter religioso, de una parroquia que todavía subsiste, o de un conjunto funcional, como el barrio del mercado, la zona que agrupa a los artesanos de una o más especialidades, el barrio de los conventos, etc. Posee desde antiguo sus tradiciones y su protector: en la civilización cristiana, un santo; en la musulmana, un morabito. Siempre que el habitante desea situarse en la ciudad, se refiere a su barrio. Si pasa a otro barrio, tiene la sensación de rebasar un límite. En general, la organización administrativa ha codificado esos datos empíricos, dándoles una forma rígida. Sobre la base del barrio se desarrolla la vida pública y se articula la representación popular. Por último -y no es el hecho menos importante-, el barrio posee un nombre, que le confiere personalidad dentro de la ciudad." (7). Crec que és la millor descripció de la vaguetat del concepte que, fins i tot gràcies a l'estil literari clàssic dels francesos, aconsegueix de fer-nos entendre allo que no explica. Amb aquest esperit han

-- estat fets nombrosos estudis de barri dins de l'escola geogràfica francesa a França, a Itàlia, a Espanya; fill d'aquest esperit era, fins i tot, la meua tesi de llicenciatura que no m'en he de desdir ni d'avergonyar.

A mesura que l'escola francesa coneixia les aportacions de la geografia anglo-saxona, va tractar d'incorporar-les tot i sense variar els seus esquemes explicatius. En un dels manuals més eclèctics de geografia urbana podem llegir: "El espacio urbano no es homogéneo. La travesía de una misma ciudad revela una serie de paisajes diferentes que, en general, van desde las calles comerciales y bulliciosas del centro a los barrios más ventilados de la perifería, pero la transición no es uniforme y, de una ciudad a otra, los lugares intermedios son muy diferentes." (8). És la introducció a la presentació dels models de "zoning" urbà de l'escola de Chicago, que es fa de manera dulcificada cercant de qualificar la "quantificació; en el propi text resalten prou els adjectius "bulliciosas" o "ventilados" segons es tracti d'una o altra zona! Aquests models de l'escola de Chicago suposen ja la influència de la sociologia en la geografia, amb l'aparició del que s'anomenava "ecologia humana". Les seves primeres aproximacions s'introduïren a través de l'anàlisi del ús del sòl a les ciutats, anàlisi especialment funcional. Els seus models intentaven de trobar un patró de valor general sobre l'organització de l'espai intern de les ciutats i per això hagueren d'esquematisar molt les dades emprades i fossilitzar històricament en un moment donat, sense penetrar en les causes i evolució, la situació dels elements diferents de les funcions econòmiques, de producció i de consum. De la teoria de Burgess de les àrees concèntriques, formulada el 1925, a la de Harris i Ullman de nuclis múltiples,

de 1945, s'han anat introduint cada vegada mes variables que
 ahora que seguïen sense explicar les causes de la diferenciació
 de l'espai intern negaven progressivament la utilitat general que
 pretenien d'integrar.

Així, al manual de Johnson podem llegir: "... ciertas ac-
 tividades requieren condiciones especiales, ya sean de tipo na-
 tural, ya sean debidas a la acción del hombre. La localización
 del CBD en el punto de accesibilidad máxima es un ejemplo de
 este primer factor. En segundo lugar, hay actividades que se
 agrupan porque se benefician de la cohesión, como ocurre, por
 ejemplo, con la aglomeración de la industria de la confección en
 los distritos centrales de algunas grandes ciudades. En cambio,
 hay otras actividades que se perjudican mutuamente, y por esta
 razón no se acostumbra a encontrar yuxtapuestas; por ejemplo,
 la industria pesada y las áreas residenciales de lujo raras
 veces se hallan próximas. Finalmente, ciertas actividades no
 pueden pagar los alquileres que rigen en los sitios más apetecidos;
 la localización de las áreas de viviendas baratas o de los grandes
 depósitos de mercancías constituyen dos ejemplos de la acción
 de este cuarto factor," (9) Aquest comentari a la teoria de
 Harris i Ullman mostra clarament la manca d'aplicació de criteris
 generals d'explicació: com es produeix la màxima accessibilitat?
 qui i perquè millora les comunicacions? i per on les fa passar?
 qui regeix els preus dels lloguers -com assenyala el text- o els
 del sòl que en són la seva causa? No es pot prescindir de l'estudi
 dels mecanismes econòmics que regeixen el funcionament de les
 activitats a les ciutats capitalistes ni de l'actuació dels agents
 que la duen a terme (10). Però més endavant Johnson posca també
 clarament en dubte la pròpia validesa com a model: "Quizá sería

mejor considerar el enfoque de los núcleos múltiples como una guía orientadora en los estudios sobre la estructura urbana, y no como una generalización rígida sobre la forma de las ciudades," (11). La geografía ha donat, doncs, descripcions de la "personalitat" o de les funcions específiques de sectors interns de l'espai urbà o, més recentment de les característiques dels ghetti ètnics o socials fruit de la segregació, però no ha elaborat una teoria per a comprendre i definir aquests elements de l'espai intern urbà, els barris.

Del camp de l'arquitectura han sorgit nombroses i interessants aproximacions a l'estudi dels barris. Un arquitecte justament ha assenyalat la manca de progrés teòric de la geografia, que hem comentat: "Se podrían analizar otros estudios y otras definiciones -àrea o de barri-, gran parte de geógrafos, más ricas y complejas, pero todas ellas demasiado ligadas a situaciones particulares". (12). Les aproximacions dels arquitectes i urbanistes són molt diverses, encara que sempre dominant és la component morfològica a l'hora de la percepció, la delimitació i la definició del barri. Van des de l'assumpció dels principis de la carta d'Atenes que féu Le Corbusier ("Las claves del urbanismo se contienen en las cuatro funciones siguientes: habitar, trabajar, recrearse -en las horas libres-, circular" (13) on elevà a categoria de planificació els elements de la zonificació i -possiblement involuntàriament- la segregació espacial i la prioritat en la construcció de vies de comunicació contra la que volia reaccionar, fins als plantejaments "d'un naturalisme biològic, orgànic i fortament espiritual" (14) d'un Gaston Bardet, que concibeix la ciutat com un espai compost de multiplicitat de grups secundaris, un dels quals són els grups locals, de base

... local definida, fonamentats en les relacions de veïnatge. Bardet és un dels exponents de l'escola orgànica que ha considerat el barri com l'element fonamental de la planificació urbana, fins al punt que n'han donat una definició quantitativament precisa: "Hi ha una veritable vida espiritual de barri, que ultrapassa les realitats familiars; talment, que vam batejar aquest esglaó l'esglaó parroquial per a evocar el paper comunitari que hi exercia la parròquia, fa dos segles. A causa de la seva importància -de cinc-centes a mil cinc-centes famílies- i del monument que el centra, apareix als ulls dels menys atents," (15).

A partir d'aquí fou desenvolupada tota una teoria de la ciutat concebuda com un tot orgànic compost de cèl.lules autòjomes entreteixides en relació de jerarquia. És la concepció que originà la polèmica resumida en "la ciutat no és un arbre". Però, despullant aquest aspecte totalitzador i organicista podem trobar-hi una aproximació interessant al concepte de barri que ha seguit desenvolupada entre els arquitectes. Podriem destacar-ne d'una banda l'aspecte "espiritual" o més immaterial que és percebut espontàniament per l'observador: "Los barrios o distritos son las zonas urbanas relativamente grandes en las que el observador puede ingresar con el pensamiento y que tienen cierto carácter en común. Se los puede reconocer desde dentro y de vez en cuando se los puede emplear como referencia exterior cuando una persona va hacia ellos". (16). Però també l'aspecte material, de la morfologia, de l'altra banda, ha estat desenvolupat més enllà d'el "monument" o edifici públic que comunica una certa uniformitat als carrers propers. Aquesta aproximació ha estat culminada per les anàlisis de Rossi: "El barrio se convierte, por ello, en un momento, un sector, de la forma de la ciudad, íntimamente vinculado a su evolución y a su naturaleza,

constituido por partes y a su imagen. De estas partes tenemos una experiencia concreta. Para la morfología social, el barrio es una unidad morfológica y estructural; está caracterizado por cierto paisaje urbano, cierto contenido social y una función propia; de donde un cambio de uno de estos elementos es suficiente para fijar el límite del barrio. También hay que tener en cuenta aquí que el análisis del barrio como hecho social fundado en la segregación de clases o de razas y en la función económica, o en todo caso en el rango social, corresponde indudablemente al mismo proceso de formación de la metrópoli moderna, y ello es tan cierto para la antigua Roma como para las grandes ciudades de hoy. Pero aquí se sostiene que estos barrios no están tan subordinados los unos a los otros sino que son partes relativamente autónomas; sus relaciones no son explicables con una simple función de dependencia, sino que deben ser relacionadas con toda la estructura urbana." (17)

Constitueix la millor aproximació que coneixem, la més crítica i més operativa, que parteix de l'anàlisi de les altres aproximacions, tant de les provinents de la geografia, de les quals ja hem tractat, com de les de la sociologia, de les quals anem a dir unes paraules a continuació.

Efectivamente, la sociología s'ha aproximado también al barrio, sobretot en l'accepció anglesa del terme, al veïnats, tot intentant de trobar unes relacions socials característiques -una morfologia social- que s'avingui als trets morfològics físics diferencials del barri. "Dentro de sus fronteras físicas y simbólicas, un vecindario contiene habitantes que tienen algo en común, quizá sólo el medio ambiente que comparten. Esto le da un cierto carácter colectivo que influye y refleja los sentimientos de la gente sobre la vida en él y los tipos de relaciones que establecen los residentes." (18) No és més, en definitiva, que el punt de vista "ecologista"

-- que cerca de determinar un medi ambient propi que generi un tipus específics de relacions socials. Punt de vista ecologista que ja fou combatut per Cast lls tot assenyalant que confon tres nivells diferents, que cal analitzar separadament: " 1. Une idéologie globale concernant l'ensemble des rapports sociaux, saisis comme rapports de l'espèce humaine à son milieu de vie. 2. Un ensemble de questions, désignées sous le terme d'écologie et qui renvoient, en définitive, à l'utilisation sociale des ressources naturelles. Ces questions concernant donc le système général des rapports culture/nature, et non pas simplement l'environnement "urbain". 3. Les contradictions suscitées par la reproduction élargie de la force de travail dans sa dimension biologique. C'est en ce sens qu'il y a liaison entre un tel processus et les problèmes d'équipement et d'organisation de la consommation collective au sein des unités urbaines: il s'agit là du fameux cadre de vie." (19).

D'aquest tipus de sociologia urbana, que al nostre país parteix bàsicament de Castells des del punt de vista teòric, si més no, s'en ha derivat una aproximació important que complementa molt bé la visió que en donava Aldo Rossi. Es tracta d'una aproximació política al barri entés com a marc idoni de la lluita de classes, com el medi on s'han desenvolupat en realitat els moviments socials urbans, les associacions de veïns, les associacions de barri. Així, un text recent assenyalava "la ciudad (y en particular el barrio o el distrito) es al mismo tiempo el marco en que se desarrolla gran parte de la vida social, colectiva de los ciudadanos. (...) Frente a un sistema político que había atomizado a la población y que pretendía mantenerla como sujeto pasivo; frente a una Administración local que en ningún caso impulsaba las formas de participación, que no quería ver en los ciudadanos otra cosa

que simples "administrados", las asociaciones de barrio y entidades ciudadanas están poniendo las bases del renacimiento de nuestra vida colectiva." (20). Efectivament, a partir de l'exclèta cap a la llibertat de reunió que suposà la llei d'associacions de 1964, en les ciutats més industrials de l'Estat espanyol els barris esdevingueren un marc de lluita molt important, que permeteren la incorporació de capes fins aleshores passives i, a la vegada posaren els fonaments del que podia ésser una autogestió popular de l'espai urbà, o de la vida quotidiana com dirien certs sociòlegs. Més enllà de l'anècdota de l'arbret o de les llars de jubilats, tornava a crear-se un esperit de ciutadania, revivien formes de vida i maneres de fer més comunitaris que educaven a la gent en la intervenció en la presa de les decisions que els afectaven més d'aprop en la vida diària. Aquesta dimensió d'escola de civilitat i de primer esglaió polític no pot ésser separada del concepte de barri.

Aquestes aproximacions, més o menys generals, han estat aplicades vegades diferents i de maneres diverses al cas de la ciutat de Barcelona. No és gens estrany, ja que Barcelona, com la majoria de les demés ciutats d'Europa o de la Mediterrània té una història llarga que pot llegir-se encara en la diversitat del seu espai, i, elhora, té una revolució industrial primerenca que li ha aportat ben aviat -per tant, amb tradició llarga ja també- unes noves diferenciacions. A més del que Ferras anomena "ce tryptique bien connu" (21), referint-se al contrast apreciable a primera vista entre casc antic, eixample i suburbis, a Barcelona són ben vius i apreciables per tothom barris diferents; ja sigui, d'una banda, el "barri xinó" o el "barri gòtic", ambdós al casc antic, de creació ben diferent -l'un, invent literari en la moda

de les novel·les de baixos fons, l'altre creació de la burgesia com a centre de prestigi de la ciutat- i de fesonòmia també oposada -l'un barri obrer degradat, "animat" els vespres com a barri de vici barat, típic dels sectors portuaris, l'altre, ple d'edificis històrics, bona part "fets" entre el vuit-cents i el nou-cents, d'antiquaris marxants i d'oficines administratives, desert els vespres com a barri mort que és-; ja siguim d'altra banda, qualsevol dels suburbis d'enllà de l'eixample que havien estat municipis independents fins ben a prop del nou-cents, o una mica més cap aquí encara, entre els quals n'hi de famés ben diferents, "obrers" uns -Sants, Sant Andreu- menestrals d'altres -Gràcia- o "residencials" d'altres -Sarrià- (22).

Partint d'aquests fets, doncs, no és gens estrany, tampoc, que a Barcelona s'hagi produït una literatura ben abundant sobre els seus barris, tant llibresca com periodística. Quan als llibres hom pot consultar la bibliografia que en dona Lluís Casassas (23), mentre una tasca semblant per als articles periodístics sobrepassa completament les nostres possibilitats, ja que des del segle passat gairebé tots els diaris han tingut, amb més o menys regularitat, seccions fixes destinades als barris i des de l'eclosió de les lluites urbanes encara s'ha estés més la seva difusió. Justament aquesta abundància de literatura amb una manca, però, de definició conceptual és el que ens ha emès a fer aquest treball ara. De tot el seu conjunt, i pel seu propi interès i pels instruments cap a la definició que ens proporcionen en volem destacar algunes obres.

De primer, vull parlar de l'obra de Mercè Tatjer (24), la millor monografia de barri feta fins avui; a ella vaig voler seguir intentant de trossejar l'estructura interna de l'espai

barceloní estudiant Hostafrancs, i amb ella vaig iniciar l'estudi de l'estructura de la propietat, cada-ú al seu barri (25). La Barceloneta és un exemple magnífic en ell mateix ja que "Nos aparece perfectamente delimitado por el mar en sus lados Este y Oeste mientras que por el Norte queda aislada de la ciudad por la red de vias férreas del puerto y de la RENFE y por el Hospital de infecciosos" alhora que "el hecho de haber sido planificado y creado de nueva planta en un lugar donde no existía ninguna edificación anterior permite analizar las transformaciones de este espacio urbano desde su misma fundación" (26). Constitueix, doncs, un excel·lent cas d'aplicació de l'enfoc que hem comentat de Rossi al concepte de barri, qual cita l'autora explícitament. Així, dintre dels límits físics tan clar de la Barceloneta, l'aspecte morfològic apareix com el més clarament definidor, tan el disseny físic i les transformacions morfològiques que ha registrat, com el resultat d'essai deteriorat. "Junto a esta clara delimitación espacial con respecto al resto de la ciudad, su morfología es claramente singular, lo cual es otro hecho que nos permite considerarlo un barrio..." (27).

Segonament, vull comentar una aproximació de tipus sociològic feta recentment al conjunt de Barcelona. Es tracta de l'obra de Bonal i Costa, Sòl urbà i classes socials (28), de títol força ambiciós, però que constitueix una interpretació de l'estructura interna de la ciutat de Barcelona a partir de la definició d'unes àrees urbanístiques personalitzades, les "unitats urbanes" en llur terminologia, per tal d'analitzar després el contingut social, la població, maldant de veure si hi ha una correspondència. És, doncs, el model "ecologista" que hem comentat aplicat a Barcelona, que sembla que no prové estrictament dels autors sinó de

... l'assessorament de tècnics de la planificació urbana i de l'ordenació del territori" (29), és a dir, del consell d'arquitectes. Aquesta orientació sembla haver produït una certa violència en el treball dels sociòlegs, ja que en les darreres pàgines del seu treball citen diverses vegades l'obra de Castells, La Question urbaine, que justament conté l'atac més violent a l'enfoc "ecologista" sense que en fagin cap menció, ans al contrari com si lligués amb la seva manera de fer.

Les "unitats urbanes", "definicions ecològiques operatives i cohesionades per una definició comuna, (i ...) distincions espacials prou rellevants per poder reduir el mosaic de paquets urbans a uns tipus únics i irreductibles" (29), són definides a partir de l'anàlisi de les variables següents: trama urbana, topografia, accessibilitat -molt general-, infraestructura -bàsicament pavimentació-, comunicació per transport públic, tipologia de la vivenda -només es distingeix entre barraques, cases entre mitgeres i polígons- i el preu del sòl. Són delimitades així 53 "unitats urbanes" a tot Barcelona, d'extensió molt desigual, en la delimitació de les quals hom pot constatar un cert pes de les divisions administratives de la ciutat, ja que són les úniques que poden donar la informació necessària per aquests tipus d'estudis

Seguidament, després de descriure cada-una d'aquestes unitats, analitzen llur "contingut sociològic", que basen en el tractament de la informació demogràfica general, de l'equipament sanitari i de l'equipament escolar. Encara que gairebé mai citen les fonts emprades -tot insistint en la importància del treball de camp!- les dades sembla que provenen totes del padró municipal de 1974, font que considero de poc fiar sobretot per a la classi-

ficació professional dels habitants, que ells enfoquen des del punt de vista socio-professional -ès clar que no en hi ha d'altre! (30). Per treballar amb aquestes dades tan poc precises era millor d'emprar divisions grans com feia la Gran Barcelona, ells mateixos en fan quinze de grans agrupacions, amb la qual cosa s'allunyen de la seva intenció inicial de "contribuir a desmitificar el concepte tan imprecís i en voga de "barri" (29).

En tercer lloc, i finalment, cal considerar l'obra de Fabre i Huertas sobre "tots els barris de Barcelona" (31). Tots dos amb una tradició llarga de periodisme, i que ja havien col·laborat d'altres vegades en publicacions amb el tema dels barris en comú (32), dintre d'un corrent periodístic que ells mateixos consideren introduït per Francesc Candel (33). En començar l'obra afirmen: "Manca, dins aquests resultats, una certa "teoria" que pugui deduir-se de les divisions establertes. Hem optat, però, per deixar-la per al darrer volum, quan una visió de conjunt ens ajudi a perfilar millor si la hipòtesi de treball corresponia a una prospecció certa del que són avui els barris de Barcelona." (34) Al darrer volum són assenyalades com a causes de la formació i del creixement dels barris la indústria per a uns -entre els quals Sants-, l'estiuieg i la programació expressa; causes que no inclouen uns barris que són considerats problemàtics en la seva delimitació i definició i que són els de la ciutat vella i els de l'exemple. Juntament a aquestes causes de formació es destaca en la definició dels barris el que anomenen "circumstàncies històriques" tot referint-se a la vida associativa que caracteritzà la vida de la ciutat fins al daltabaix de 1939 i que reviu en la "primavera de les associacions". I aquí, certament, cal cercar l'entrellat de la concepció dels autors; sense menystenir els seus coneixements

històrics i de la realitat actual, són les associacions de veïns com a plasmació de les reivindicacions dels ciutadans les que els hi donen el criteri definidor.

Efectivament, els límits de que es doten les associacions han constituït els límits emprats per Fabre i Huertas, fins al punt que associacions que han estat creades després del seu treball, com la de Fort Pienc, fan que no existeixi cap matís en àrees extenses de vegades. Aquest criteri té de bó el donar importància a la voluntat popular, però aplicat massa automàticament duu a contradiccions ja que hi ha associacions d'àmbit molt reduït -de vegades fins d'un bloc de cases, com la de Sant Ramon- i d'altres els àmbits de les quals se sobremunten, ja que la política d'aprovació dels governs civils era d'impulsar moltes associacions, ja que no les podien prohibir legalment, per tal de dividir i enfrontar els ciutadans (35). De totes maneres cal consignar que els anys en que fou fet el treball -1974-75 bàsicament- no hi havia cap altra manera de conèixer la voluntat popular que aquesta tan indirecta. Així, si hom fa un mapa de Barcelona, posant-hi tots els plans de barri que figuren a l'obra comentada immediatament pot apreciar-se una gran diferència d'extensió entre uns barris i altres -per exemple, entre el Poble Nou, enorme, o qualsevol dels grups de cases barates- mentre que alguns petit sectors no són inclosos a cap barri o d'altres ho són a dos a l'hora. Corregint-ne, però, aquestes disparitats i imprecisions l'Ajuntament s'hi basat manifestament en una divisió per barris de Barcelona que ha començat a divulgar enguany, tot intentant de recollir les aspiracions populars, sense haver consultat el poble, cosa que en aquest cas és completament inexcusable. Proposa així una divisió en trenta-cinc barris, front als dotze districtes municipi-

-- als actuals.

Tot recapitulant, doncs, el que hem dit sobre teoria general del barri i la seva aplicació a Barcelona, podem ja donar les nostres hipòtesis sobre aquest concepte.

Ⓐ En primer lloc cal insistir sobre la importància de la història a l'hora de definir el barri. La importància de la història entesa com el procés dialèctic a través del qual les classes i fraccions de classe diferents han establert unes relacions de domini i d'hegemonia determinades. És evident que en la conformació d'aquestes relacions socials cal tenir present el que s'esdevé en la formació social concreta en que s'han produït, però no cal perdre de vista que poden tenir a nivell de barri una concreció particular específica, la qual seria justament l'element clau definidor i diferenciador alhora. És en aquest sentit que hem volgut estudiar l'escala de barri, per analitzar actuacions concretes dels diferents membres de les classes socials en presència i esbrinar-ne les relacions establertes entre unes i altres a partir d'elles.

El peculiar bloc de classes establert, que cal considerar de manera dinàmica i canviant, és el que ha produït la morfologia que pot ésser característica, relativament, d'un barri i alhora és el que explica el seu "contingut" social. En definitiva, només a través de les relacions socials històricament produïdes entre les classes i fraccions de classes pot explicar-se el concepte i l'"esperit" de barri de que tan es parla.

Ⓐ Aquestes característiques definidores del barri que acabem d'assenyalar no cobreixen per igual i completament l'espai urbà, sinò que tenen uns punts de manifestació destacats, en torn dels quals estenen més o menys la seva influència sobre àrees perifèriques, marginals i intersticials. Aquesta marginació és més acusada, és clar, en aquells sector que ha estat més temps a construir-se i que s'han edificat quan les condicions de formació dels barris pròxims ja havien canviat substancialment. A partir d'entendre el barri com un nucli, el problema resta desplaçat de la seva definició a la seva delimitació, que necessita un altre tipus d'aproximació.

Ⓒ Finalment, doncs, cal entendre la delimitació del barri, no com un problema conceptual, sinò d'ordenació de l'espai urbà, en el qual la voluntat popular ha d'ésser determinant. Efectivament, la consciència de barri i l'experiència de lluita fan que, si més no a la ciutat de Barcelona, el barri pugui ésser un instrument polític notable, no sols d'una certa descentralització administrativa -sempre desitjable, però sempre insuficient- sinò, sobretot, d'autogestió popular, que permeti -com indicàvem ja al capítol anterior- no ja la participació, sinò l'autogovern del poble en un marc que les necessitats de planificació i d'ordenació cada dia faran més extens. En aquest tipus de delimitació és evident que només la voluntat popular pot ésser decisiva; voluntat popular, però, que haurà d'expressar-se un cop sigui ben coneguda i divulgada la informació autèntica, la història i el contingut social en cada cas, del barri de que es tracti (36).

04. 02. EL BARRI DE SANTS: UNITATS INTERNES I EXTERNES.

Pretenc aquí de desplegar per al cas concret de Sants el que està contingut en les hipòtesis que acabo de desgranar, per tant tot aquest apartat pot ésser considerat com una hipòtesi ell mateix. Hipòtesi ben bàsica en el nostre treball, és clar.

En aquest sentit, doncs, Sants és un barri fàcil de definir. Fàcil perquè la història ens hi ajuda molt, ja que, si més no, des de la Nova Planta fins al 1897 -amb alguna interrupció curta que més endavant comentarem- ha estat un municipi independent de Barcelona. Molt vinculat a ella econòmica i jurisdiccionalment -la carretera de Barcelona ha estat l'element determinant de la seva econòmica i eclesiàsticament depengué del Pí fins al 1845-, però independent.

Aquesta independència permet de resoldre dos problemes. L'un, l'estudi minuciós de l'evolució de les relacions socials i de les seves causes, element primordial en la definició de Sants com a barri. L'altre, la delimitació de les fronteres, que pot fer-se clarament gràcies a aquest fet jurisdiccional assenyalat. El primer constitueix el gros del treball. El segon és una tasca relativament senzilla que considero prèvia.

Del 20 de maig de 1838 -i la data és important com veurem més endavant- data el primer pla seriós que coneixem de Sants. Es tracta del Plano topográfico del término y pueblo de Santa María de Sans, estramuros de la ciudad de Barcelona, levantado de orden del Magnífico Ayuntamiento constitucional de dicho pueblo, fet per Carles Gras i Alfonso, en color, de 53,5 cm per 76 cm, que és conservat a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona (37) i una còpia del qual és a l'Arxiu Històric de Sants, de la U.E.C. El pla, que està orientat des de Barcelona, com si l'observador arribés a Sants per la dita carretera, conté relativament poca informació ja que només apareixen pintades les cases i els camins i, de manera simbòlica, els camps amb parcel·lacions i produccions poc realistes; hi manca un aparat toponímic important. Hom pot veure, però, la forma del terme, com de ferradura allargassada que envolta la muntanya de Montjuïc, des de mar fins al camí de les Corts, que la frontera segueix clarament, encara que el "término del pueblo de las Corts de Sarrià" dibuixa una recta que el trepitja. De davant a ponent el límit és clar, de la Creu Coberta a l'Hospitalet.

La data del mapa és important perquè justament l'any següent en fou segregat un sector de Sants per la Diputació provincial (38), el sector justament comprés entre la Creu Coberta i la riera d'En Rabassa, que passà a ésser el límit entre Sants i Barcelona. A partir d'aquell moment s'inicià la creació del barri d'Hostafrancs en aquells terrenys nou-barcelonins, vinculat jurídicament a Barcelona, encara que eclesiàsticament seguí vinculat a Sants fins al

1868; el primer rector de Sants ho explica ben gràficament: "no he deixat perdre mai ni lo salpàs ni lo allistament parroquial." (38). Malgrat aquesta independència, però, Hostafrancs ha estat completament lligat a Sants en la seva història (39), la mateixa carretera n'explica l'expansió i el mateix fenomen industrial -sobretot "La España industrial" aixecada en terrenys santsencs- la seva creixença. Per aquesta raó no és estrany que, tot i ésser, doncs, un barri exterior aparegui moltes vegades vinculat a Sants; administrativament ho és en el districte VII, políticament ho ha estat diverses vegades menant una mateixa lluita amb els seus veïns, que per constituir un barri més gran no deixen d'ésser mirats, però, amb una certa reticència. Aquests dos fets, més el meu coneixement personal d'Hostafrancs fan que moltes vegades en el meu treball sembli que no hi poso diferència; fins i tot, alhora de triar un sector per a l'estudi de la propietat del sòl vaig triar Hostafrancs comptant que el meu coneixement personal de l'àrea me seria un gran ajut a l'hora d'interpretar les dades, com així ha estat. Ningú pensi, però, que pretenc de confondre les coses; resti clar altra vegada que només la voluntat dels habitants respectius pot ésser un factor determinant, de cara a decidir la seva pròpia organització; resti clar també que jo, tot i que en parli conjuntament, els considero dos barris separats, molt semblants, però separats.

Una altra unitat important dintre d'aquests antics límits de Sants és el que avui es coneix com a Zona Franca. Des dels mateixos temps de l'anexió hom pensà en la constitució allà d'un port franc, que mai ha pogut ésser realit-

zat; el 1924 però hom anexionà el territori de la riba es-
 querra del delta del Llobregat, pertanyent als municipis
 de l'Hospitalet i del Prat, per tal de fer-ne juntament
 amb els antics de Sants una "zona neutral" o "zona franca",
 sector industrial del futur port. Tots els terrenys foren
 expropiats, però el port franc mai fou autoritzat i l'ex-
 propriació ha esdevingut, doncs, una operació il.legal en
 dedicar-se a altra ús per al que foren expropiats. La zona
 franca ha esdevingut un polígon industrial que lloga els
 seus solars per períodes de cent anys en condicions ben
 avantatjoses per als fabricants, el més important i un dels
 primers dels quals fou la casa SEAT, encara avui la més
 gran. Indústries, antigues barraques i grans blocs de resi-
 dència obrera ha creat un nou barri, la Zona franca, histò-
 ricament, doncs, totalment desvinculat de Sants. Sembla
 just així que la frontera sigui modificada i serveixi l'ad-
 ministrativa actual del districte VII, que és la Gran via;
 aquesta via és frontera no sols pel seu caire d'autopista,
 sempre dissociadora de la vida social, sinò també pel gran
 buit que de sempre hi han suposat els terrenys de can Bat-
 lló i de l'estació de Magòria amb la seva infraestructura
 ferroviària. Fins que no ha estat obert el primer cinturó,
 cap via no superava aquesta barrera. Que consideri la "Zona
 franca" com un barri ben independent no vol dir tampoc que
 no en parli algú moment, ja per raons històriques com
 de proximitat; no penso en fer una monografia de barri,
 sinò només un estudi d'uns fets generals sobre un barri,
 sense que els límits m'hi hagin d'ésser cap cotilla.

Vorejant aquest límit de la Gran via trobem una altra unitat de les que parlem, però aquesta interior al barri de Sants en certa manera. Es tracta del barri de la Bordeta. Format al llarg de la carretera de Barcelona al Llobregat i Sant Boi, que es bifurcava del camí ral al mateix coll on hi havia la Creu Coberta, sempre ha format part del municipi de Sants, però servint una diferenciació, sobretot el buit edificatori que el separava del nucli capital. Durant uns anys tingué estació pròpia fins i tot al ferrocarril de Barcelona a Martorell. Avui, per bé que està totalment lligat al casc santsenc, conserva encara la seva fesomia acarrerada i durant els anys de la segona dictadura la seva parròquia de Sant Medir en fou un centre cívic important. Sense que sigui jo qui ha de decidir res sobre el futur d'aquests barris, Sants, Hostafrancs i la Bordeta apareixen força lligats al llarg del meu estudi, servint normalment d'exemples diferents d'una mateixa problemàtica. No puc amagar tampoc que la seva inclusió en el mateix districte VII n'és un factor ben favorable.

Els límits amb l'Hospitalet havent-se mantingut establerts a la riera Blanca en aquest sector santsenc que considerem, si no és l'inclusió en el municipi veí del cementiri nou de Sants cap a començaments del nou-cents, només resta un sector conflictiu, la frontera nord-occidental amb l'antic municipi de les Corts de Sarrià. Per bé que tota la cartografia barcelonina d'abans i de després de l'anexió, n'assenyala els límits clarament en l'eix actual dels carrers travessera de les Corts-marquès de Sentmenat, l'associació de veïns de les Corts i, per

tant, les divisions de Fabre i Huertas, la proposta de l'Ajuntament i una monografia recent del barri (40), reivindica el sector comprés entre aquest eix i el dels carrers de Berlín-avinguda de Madrid, on estableixen el seu límit sud-oriental.

Els límits històrics són ben clars i han estat recollits en els del districte VII, element que facilita el manteniment d'aquest fet històric. La monografia esmentada falseja la història per a justificar el canvi de límit (41), però el que no pot negar-se és que per bé que fós clara la delimitació, en els temps en que ho era hi havia un buit edificatori important entre els nuclis de les Corts i de Sants que donen una situació diferent de l'actual. Efectivament, la fusió física dels dos ex-municipis s'ha produït molt recentment, quan tots dos ja eren Barcelona i els límits antics tenien poca vigència. Aquest és un fet important. L'altre és que a partir sobretot de l'obertura de l'avinguda de Madrid -feta per cert per Porcioles, batlle de Barcelona, i Carlos Arias Navarro, de Madrid, el juny de 1966, representants d'una època negra, per sort passada!- primera gran operació de renovació del barri que substituï la trama anterior pels blocs cortina, la possible personalitat del sector ha estat totalment malmesa. Nosaltres no podem dir més que ens cenyirem als límits històrics, però no volem fer una "qüestió de límits". Amb tota la informació que siguin els seus habitants qui decideixin.

Fent una mica de recapitulació, doncs, hem delimitat l'àrea d'estudi, els barris obrers del sud-oest de Barcelona

on volem comprovar les nostres hipòtesis, que bàsicament són Sants, Hostafrancs i la Bordeta, en la gran majoria de casos en els sectors compresos dintre de l'actual districte VII. Hi ha, però, una altra raó encara per a justificar aquesta delimitació. Es tracta de que el districte VII fou l'àmbit d'actuació del Centre Social de Sants, l'associació de veïns autoritzada el gener de 1972 -per bé que dos anys després que la de Badal-Brasil i carrers adjacents nada per a lluita contra les expropiacions del primer cinturó que ha coordinat totes les lluites ciutadanes dels barris diversos, si més no en els moments més difícils, fins al 1975 en que el nou període polític ha permés noves associacions -Hostafrancs, Sol de Baix, el Triangle- devant de les quals ha anat cedint terreny per a potenciar la participació i alhora ha traspassat el seu paper coordinador al secretariat d'entitats de Sants, Hostafrancs i la Bordeta -altra vegada el mateix àmbit- d'abast molt més ampli ja que cobreix gairebé totes les gammes socials que poden trobar-se. Així doncs, podem afirmar la hipòtesi de que Sants, Hostafrancs i la Bordeta constitueix aquest barri al que volem acostar-nos, des del punt de vista històric i des del punt de vista de la lluita popular. Això, si més no, és el que volem demostrar.

Notes al capítol 04.

1) Voldria destacar aquí no tan sols les ja esmentades referències constants al problema en les meves publicacions primeres, sinò sobretot la meva dedicació personal i continuada a la lluita dels barris: els primers anys de la creació i vida il.legal de l'associació de veïns d'Hostafrancs, els treballs en les grans campanyes del Centre social de Sants dintre de la vocalia d'urbanisme, i la progressiva incorporació a l'associació de veïns de l'Esquerra de l'Eixample, la meva per residència.

2) Ildefons Cerdà, Teoría general de la urbanización, Barcelona, 1867 (edició en l'op. cit.), planes 527-528.

3) Com ja demostrarem en la nostra tesi de Llicenciatura (vid. Hostafrancs, un barri de Barcelona, op. cit., planes 11-12).

4) Diccionari General de la Llengua Catalana, op. cit. pàg. 215.

5) Petit Robert. Dictionnaire de la Langue Francaise, Paris, 1973; pàg. 1434.

6) Webster's Third New International Dictionary, Chicago, 1971; II vol. pàg. 1514.

7) Pierre George, Geografía urbana, Ed. Ariel, Esplugues de Llobregat, 1969 (2ª edició; el primer text és, però, de 1956!); pàg. 94.

8) J. Beaujeu-Garnier i G. Chabot, Tratado de Geografía urbana. Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1970 (el text és però de 1963); pàg. 337.

9) James H. Johnson, Geografía urbana. Ed. Oikos-tau, Vilassar de Mar, 1974 (text és, però, de 1968); pàg. 240.

10) En aquest sentit només cal recordar els capítols 01 i 02, on ha estat analitzada una teoria explicativa del fet urbà en conjunt. Voldria, però, posar-ne un exemple concret, tret de M. Rochefort, Économie géographique et aménagement du territoire (C.D.U., París, 1975; pàg. 83): "À Paris, la taxe -taxa municipal a la transformació d'habitatge en oficines al centre de la ciutat- freine efectivament la transformation des logements en bureaux pour tout le tertiaire incapable de payer la taxe. (...) Il est évident que pour une grande banque, cette taxe n'est pas un obstacle. Si elle veut s'agrandir, elle achète l'immeuble voisin, paie cette taxe et transforme les appartements en bureaux. Finalemente l'instauration de cette taxe renforce le processus d'affinage du tertiaire". (el subratllat és meu).

11) James H. Johnson, op. cit., pàg. 241.

12) Aldo Rossi, La arquitectura de la ciudad, Ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1971 (el primer text italià és de 1966); planes 107-108. El subratllat és meu.

13) Le Corbusier, Principios de urbanismo. Ed. Ariel, Esplugues del Llobregat, 1973 (2ª ed.; el text original era La Charte d'Athènes de 1942); pàg. 119.

14) Aquesta és la qualificació que li dóna Manuel Ribas Piera en la seva introducció a l'obra del propi Gaston Bardet, L'urbanisme. Ed. 62, Barcelona, 1964; pàg. 8.

15) Gaston Bardet, op. cit.; pàg. 74.

16) Kevin Lynch, La imagen de la ciudad. Ed. Infinito, Buenos Aires, 1974 (3ª ed.; la primera edició original és de 1960); pàg. 66.

17) Aldo Rossi, op. cit.; pàg. 105. D'aquest autor, introduït bàsicament al nostre país per Salvador Tarragó, ja vaig utilitzar una conferència seva força aclaridora sobre la morfologia urbana en fer la meua tesi de Llicenciatura.

18) Suzanne Keller, El vecindario urbano. Una perspectiva sociològica. Ed. Siglo XXI, Madrid, 1975 (la primera edició anglesa és de 1967); pàg. 131. Obra excel·lent, però, que en aquest punt empra el mateix enfoc que un altre sociòleg urbà, més proper, Raymond Ledrut (Sociologie urbaine. Ed. P.U.F., París, 1967) que hi afegeix, a més, la possibilitat d'accessió del barri a la institucionalització d'una certa autonomia local, aspecte aquest força interessant.

19) M. Castells. La question urbaine, op. cit.; pàg. 237.

20) Rebollo, Rodríguez i Sotos, El movimiento ciudadano ante la democracia. Ed. Cenit, Madrid, 1977; planes 19-20.

21) Robert Ferras, Barcelone. Ed. Anthropos, Paris, 1977; pàg. 326.

22) Poso aquests exemples entre cometes per destacar-ne la fama més o menys indefinida de que gaudeixen; més endavant ja examino el sentit d'aquest Sants "barri obrer", mentre que l'adjectiu "residencials" l'empro en el sentit més comú de residència de les classes benestants, com si residencial no volgués de residir sinò de residència, en el sentit de mansió.

23) Lluís Casassas, Barcelona i l'espai urbà. Ed. Curial, Barcelona, 1977; planes 145-146. En dona vint-i-vuit títols, dels quals dotze són llibres i la resta articles de revista. Jo en destacaria l'obra en nou volums de mossén Clapés sobre Sant Andreu com a obra històrica, la de Na Mercè Tatjer sobre la Barceloneta com a enfoc modern, mentre que l'obra de Fabre i Huertas, de la qual ja han estat publicats els set volums, té com a interès l'intent d'abastar tot Barcelona i conjugar les tasques llibresques i periodístiques alhora. Entre les obres sortides posteriorment al llibre d'En Casassas voldria citar la de Josep Me Casasús, Les Corts: un poble perdut, un barri introbable, ed. 62, Barcelona, 1976.

24) Mercè Tatjer i Mir, La Barceloneta del siglo XVIII al Plan de la Ribera. Los Libros de la Frontera, Barcelona, 1973.

25) Emprant les mateixes fonts iniciarem tots dos la tesi doctoral el 1974 i ella ja té, de moment, els seus primers resultats en curs de publicació -i que m'ha deixat consultar- a l'obra col·lectiva, La Barceloneta, estudi de la degradació d'un barri, patrocinada per l'Ajuntament.

26) Mercè Tatjer, La Barceloneta, op. cit.; planes 16 i 18.

27) Id.; pàg. 18.

28) La cita complerta és, Raimon Bonal i Joan Costa, Sòl urbà i classes socials: materials per a una política municipal. Ed. Blume, Barcelona, 1978. Publicacions de la Fundació Jaume Bofill.

29) Id.; pàg. 11.

30) He dit abans que penso desmitificar el concepte "Sants = barri obrer", però d'aquí a considerar-lo de classe alta (!), com fan els autors, em sembla que és fer-ne un gra massa.

31) Jaume Fabre i Josep Mª Huertas, Tots els barris de Barcelona. Ed. 62, Barcelona, 1976-77; set volums.

32) Podem citar l'obra feta també amb Josep Martí, El Montjuïc del segle XX. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1969; o l'article, altre cop de tots dos, "Ara fa vuitanta anys. Els pobles del Pla de Barcelona contra l'anexió" a L'Avenç

-- Barcelona, maig 1977, nº 2, planes 60-65.

33) Tots els barris de Barcelona, op. cit.; vol. 7, pàg. 354. El paper de Candel ha estat certament important com ja indicàvem en el capítol 02.

34) Id.; vol. 1, pàg. 11.

35) Soc testimoni d'aquest fet en dues associacions, les d'Hostafrancs i de l'Esquerra de l'Eixample que trigaren uns tres anys a ésser legalitzades. A la primera, el governador -Martín Villa!- pretenia que li possessin una "A" darrera per si d'altres veïns del barri volien constituir les associacions B,C,D, etc. A la segona, proposà que en diguèssin de l'"extrema esquerra de l'Eixample" per a que només s'ocupés de reivindicar els solars de la presó i de l'escorxador (!).

36) També en aquest sentit voldriem que el nostre treball fóra útil, com l'article que amb una orientació semblant he escrit juntament amb l'historiador i amic James R. Kelly, Sants. Un excel.lent cas d'estudi en la formulació de les propostes d'una nova organització municipal de Barcelona. Publicacions de l'Arxiu Històric de Sants, U.E.C., Sants, (en premsa), en el qual es repeteixen coses de les d'aquest capítol.

37) Aquest pla és el que té la cota I.G. 2691/15.3 (1)/A-1 i ha estat reproduït a l'Atlas de Barcelona, de M. Galera, F. Roca i S. Tarragó, amb el número 86.

38) Andreu Casanovas i Cantarell, Monitor o consuetud parroquial de Sta. M^a. de Sans. Sants, 1851; exemplar mecanografiat, manuscrit B 265 de l'Institut Municipal d'Història; pàg. 3.

39) Volem remetre aquí al conjunt dels nostres estudis ja citats sobre Hostafrancs.

40) Es tracta de l'obra de Josep Mª Casasús ja citada a la nota 23.

41) Josep Mª Casasús, op. cit. A les planes 24-25 dóna un mapa de les Corts que situa entre 1870-80, que no indica on ha trobat i que superposa a un d'actual per la localització; en ell apareix una doble frontera de trassos diferents sense altra indicació, l'una segueix l'eix marquèes de Sentmenat-travessera i l'altre, més o menys, s'acosta a Madrid-Berlín; sense cap explicació l'autor, és clar, pren per bó el según (?). Però, en comentar-lo encara diu, referint-se a alguns trossos on unes fites misterioses deixen petits sectors entre la frontera que agafa i els carrers Berlín-avinguda de Madrid: "manifestació d'una evident i agressiva política annexionista empresa pel municipi de Sants" (pàg. 44). És increïble que un mapa fet -segons ell mateix assegura- per l'Ajuntament de les Corts manifesta una política annexionista d'un altre municipi -no podria ésser a la inversa?--; si algún municipi era annexionista i "agressiu" al Pla de Barcelona, sembla que fou la capital, a la qual justament Sants s'agregà voluntàriament algunes vegades en aquesta època; sembla desavinent

-- de voler enfrontar aquests municipis petits i perifèrics, quan el més enraonat fora de fomentar llur solidaritat front a Barcelona; sembla tot plegat massa poc sòlid per a afirmar-ho tan rodonament.

05.- LES TÈCNiques I LES FONTS EMPRADES.

"Per evitar aproximacions com les actuals, caldrà que en un futur siguin aplicats criteris científics com féu Carles Carreres (sic) en el cas del seu llibre sobre Hostafrancs i com hem fet nosaltres en un sol cas -el Guinardó. És a dir, partint de la divisió més elemental a nivell oficial".

J. Fabre -J.M. Huertas Clavería, Tots els barris de Barcelona, Ed. 62, Barcelona, 1976; vol. 1, pàg. 12.

No voldria que ningú pensés que començo aquest capítol amb aquesta citació per a autoelogiar-me, ben al contrari vull entrar en el desplegament de les qüestions tècniques del meu treball tot i criticant aquesta opinió de Fabre i Huertas, que toca els aspectes tècnics; penso que soc qui millor situat està justament per criticar-les i no en demèrit dels autors, precisament. Efectivament, per causa d'haver caigut jo mateix en el

parany puc ben assegurar que aquest camí que anuncien no és el més "científic", ni de bon tros. Recordo molt bé com un membre del tribunal que jutjà la meva tesi de Llicenciatura va trobar excessiva la minuciositat, excessiva i poc aclaridora, i li vaig fer cas tot simplificant l'aparat estadístic en més d'una tercera part a l'hora de la seva publicació en forma de llibre. El que deia jo mateix a la tesi i que no vaig treure per a la publicació, era justament, a rel de les 1.500 hores de feina que m'havia donat la còpia i manipulació de les dades estadístiques de base: "De tota manera, no crec que mai més intenti una experiència d'aquesta mena". (1).

Amb això volia indicar que, si bé és cert que vivim en un país on encara són sense estudiar moltes coses des de la base, estudis que han de fornir la infraestructura de interpretacions posteriors que ens acostin a la comprensió de la nostra realitat, aquest mateix manament impedeix i esterilitza els esforços individuals i aïllats que pugui fer qualsevol per maldar de posar-hi una mica de remei. Fa una mica més de dos anys que En Lluís Casassas a la seva tesi, i referint-se a l'estudi del conjunt català, arribava a unes conclusions similars (2). Aquest esforç només és positiu i comprensible dintre d'un equip ben orientat i dirigit que es proposi unes fites concretes i assolibles i que disposi d'uns mitjans mínims. Deixo de banda ara aquest aspecte dels mitjans que necessita d'una reflexió, però acurada (3), ja que vull centrar-me només en els aspectes més teòrics de les tècniques de treball.

Amb aquella frase, doncs, reclamava un altre tipus de treball, i avui crec que puc afirmar que pensem que l'esmicolament estadístic és la via científica més adequada perquè ens sentim insegurs de nosaltres mateixos i aquest tipus d'anàlisi ens proporciona una base sòlida; i perquè, també ens esveren un xic les coses que encara ningú no sap. No era només la fatiga, sinó sobretot la incredulitat la que m'aconsellà de seguir altres camins a l'hora d'emprendre la tesi doctoral.

Ara que en presento els resultats puc dir que no crec que hi hagi reeixit gaire.

Segueix tenint el caracter artesanal inevitable per ara; a més la meva intenció de fugir-ne de les conseqüències més esterilitzadores, no estic segur tampoc de que representin cap camí nou. És clar que ni tothom ni cada dia pot trobar-ne un de camí nou. El que faig ara és simplement deixar constància del fet i passar a exposar les vies d'estudi que he seguit i, a continuació, les fonts en que m'he basat, el que en podríem dir la tarja de presentació del treball en ell mateix.

05. 01.- LES TÈCNIQUES DEL TREBALL

Segurament la paraula "tècniques" és un xic massa forta pel que pretenc de definir, els camins concrets i materials pels quals he aconduït el meu estudi; aquests camins de que suare parlavem. Potser fóra millor de dir-ne procediments de treball, però els mots no fan la cosa, sinò a l'inrevés.

Des de bon començament, i a partir del rebuig que ja he comentat, vaig proposar-me de seguir dos camins paral·lels que me poguessin suposar dues formes d'aproximació, diferents i complementàries, als fets que m'havia proposat d'estudiar. L'un, el que en podríem dir camí erudit tradicional en aquest tipus d'estudi; l'altre, el del contacte directe amb els fets que volia conèixer i interpretar, un xic més nou. Insisteixo, però, en que vaig recórrer els dos de manera paral·lela, sense que ni jo mateix pugui aclarir bé en quin avançava més que en l'altra.

El primer camí, el primer procediment de treball erudit de recerca d'informacions aclaridores i explicatives va topar d'entrada amb una dificultat molt gran, que creixia tant com més hi anava treballant; dificultat que és clarament entroncada amb la manca de coneixements de

base que comentavem en començar aquest capítol. Efectivament, sobre Sants no hi havia gairebé res fet, tot estava per començar. D'aquest mancamment prové en bona part la frustració de les meves intencions primeres; havia de fer necessàriament un treball de reconstrucció i això suposava moltes vegades perdre un cert temps i dedicar tota una colla d'esforços en estudis força marginals als que m'havia proposat en un principi. Però dels intents de superació d'aquesta dificultat n'ha resultat també una de les orientacions que considero més positiva: la pluridisciplinarietat. La feina que era per fer abastava camps ben diversos, difícils de delimitar, és clar, però ben diversos. Pluridisciplinarietat que he resolt malament naturalment, ja que no n'ha sortit un equip, sinó que he hagut d'ésser jo mateix el que hagi tractat de tocar totes les tecles. M'han ajudat de manera extraordinària moltes persones, de disciplines diferents, que he citat en les paraules liminars; ells m'han fressat camins i m'han obert portes i, sobretot, m'han fet que no me sentís massa intrús, que veiés que ens podiem aportar coses mútuament, sense mala consciència. Moltes vegades a un arxiu estant he trobat companys, historiadors sobretot, que s'han extranyat molt de veure-m'hi, però de manera individual, entre tots he sabut superar un xic l'absurda divisió del treball que encara impera en el nostre medi acadèmic. Podia haver anat més enllà encara, és clar, però he de confesar que no n'estic descontent del camí fet i penso seguir-hi (4).

Aquest caire pluridisciplinar, o d'indeterminació disciplinària si voleu, el vull destacar per sobre de tot; crec que ja ha quedat palés en el que he escrit fins ara. I amb aquest caire he realitzat el que en deia treball erudit. Treball que ha consistit en la recerca de fonts d'informació directes i en llur interpretació, d'una banda, i, de l'altra, en un esforç bibliogràfic important que em permetés no ja trobar informacions o dades concretes -que també n'he tretes, i moltes- sino sobretot elaborar un marc teòric general que permetés la interpretació acurada de les dades i informacions que anava elaborant. I en aquest camp és on més difícil era el treball per causa de la compartimentació disciplinària existent; em calia conèixer l'estat de la qüestió sobre la discussió de problemes que fins aquell moment desconeixia o que havia deixat en un punt ja molt superat. En aquest camp sobretot és on els ajuts dels col·legues d'altres disciplines m'han estat més útils i importants.

Un cop aclarit un marc teòric, una interpretació general, vaig tractar de fer-hi inquirir els resultats que anava obtenint de la meva recerca directa; resultats que sempre havia intentat de sistematitzar en una expressió cartogràfica, materialitzada o no, que fés comprendre com jugaven els factors diferents que anaven apareixent a nivell de l'espai. Un cop això fet, moltes vegades he hagut de realitzar feed-backs diferents per tal de tornar a re-interpretar fets que no encaixaven en el marc elaborat; uns feien canviar de marc, d'altres han obert alguna via interpretativa nova, uns més han restat sense acabar

d'interpretar pendents de profunditzar per altres camins o de que es produeixin fets nous que expliquin tendències determinades.

Pluridisciplinarietat i tendència a expressar cartogràficament els resultats són dos aspectes d'aquest treball que n'he dit erudit. Però encara en vull destacar un altre element de naturalesa diversa que apareix de manera marcada tot al llarg del meu treball, de la seva realització i de la seva presentació. Es tracta del seu "historicisme", del pes que les anàlisis històriques hi han anat assolint. Hom podria dir que d'una manera o altra sempre fem història, que sempre quan estudiem algun fet, algún esdeveniment aquest ja és històric, ja ha passat, per recent que sigui; algú ha anat més enllà hi ha assenyalat que la història és l'única ciència social que existeix, que tot és història feta de punts de vista i amb mètodes diferents. No m'interessa ara aquesta discussió, només vull assenyalar que quan jo faig el que el comú de la gent entén com a "història" ho faig sobretot amb l'intent d'explicar la realitat actual i, de manera especial, la realitat a venir. Això no vol dir que alguna vegada no m'hagi deixat endur per l'encís personal d'alguna recerca marginal de tipus històric, anecdòtica o fora de context; ho reconec també d'entrada.

Finalment, a l'hora de presentar i conjuminar els resultats del treball ho he fet també de manera erudita. He volgut destacar els passos diferents que he seguit, he tractat de que l'un expliqués el que havia de venir

i que tots junts explicitéssin el fil de les meves idees i intencions. He volgut respectar tot l'aparat de notes i remissions, no sols com a autodisciplina pròpia, no sols com a justificació si voleu de les proposicions que anava desgranant, sino també per a oferir una eina de treball útil. Si el meu treball no era útil en ell mateix com a mínim que servís pels que després de jo vulguin recórrer camins semblants, puguin veure en què m'he basat i on he anat a cercar orientació, ajut, informació i explicacions. Però, no voldria infravalorar tampoc el primer element que he assenyalat, l'autodisciplina; crec que qualsevol recerca o treball s'ha de fer de manera rigorosa i que un dels profits d'aquest tipus de treball acadèmic és justament desenvolupar els aspectes de mètodes i tècniques d'estudi. Malgrat el meu interès i voluntat, en mig de la enorme quantitat de fitxes i anotacions en que m'he mogut al llarg d'aquests cinc anys i escaig de treball, alguna vegada encara m'he trobat perdut sense alguna anotació, sense alguna remissió que hauria calgut de fer.

Al costat d'aquest aparat erudit he volgut donar a l'exposició però una forma força fluida i no massa encarada. Perquè crec que l'ús de tecnicismes amaga moltes vegades l'afany de mantenir acotat i allunyat el propi camp de treball, moltes vegades amb finalitats molt egoistes i materialistes exclusivament. Però també perquè el meu treball seguia un altre camí, del que ara mateix parlaré, que em movia a dedicar aquests resultats a la gent que viu i treballa en els problemes de que trac-

to, i perquè volia que ells ho poguéssin entendre sense massa dificultats, sobretot la segona i tercera parts d'aquesta redacció. He intentat d'equilibrar rigor i fluïdesa doncs volgutament, encara que ja sé que no sempre ho he aconseguit.

I vaig prendre aquesta decisió de claredat d'exposició perquè s'en desprenia d'una manera lògica del segon camí de treball que havia emprés alhora que l'altre més convencional de recerca, lectura i anàlisi. Més amunt n'he dit el camí del contacte directe amb els fets que volia conèixer i interpretar, i potser no indica prou exactament de que es tracta. Sencillament vaig decidir que el fort dels esforços de confecció de la tesi exigia que traslladés a Sants la major part de la meua activitat, no ja per conèixer l'escenari dels esdeveniments que m'interessaven, sinó per participar-hi plenament, per poder discutir amb els afectats i protagonistes les troballes que anava fent, per veure què podia fer avançar les seves lluites i què les detenia, per veure quines eren les coses fonamentals per a ells i quines les accesorries. Estic segur que no he sabut treure tot el profit que podia d'aquesta experiència, altra vegada massa individual des del punt de vista acadèmic. No m'imagino prou bé en què consisteixen les expedicions de Bunge (5) ni llavors en tenia encara coneixement, però estic segur que si volgués ho podria presentar d'aquesta manera pretenciosa. No, jo no vaig tenir cap ajut de la Universitat de Michigan i molt menys encara de la de Barcelona; no hi hagué cursos tampoc per a la gent del barri; jo no vaig

anar a posar-me a la disposició de les organitzacions, com si me cregués posseït de qualitats relevants susceptibles de millorar res. No res d'això, vaig incorporar-me al barri, a les seves lluites tot simplement, com qualsevol altre. Vaig passar a l'organització de Sants del P.S.U.C. on vaig poder desplegar una activitat força intensa els darrers anys de la dictadura i l'inici de la predemocràcia; vaig incorporar-me a la gestora de l'Associació de Veïns d'Hostafrancs, artifici legal aleshores per nomenar la veritable associació. La manca de legitimitat d'aquella associació em va permetre incorporar-me a la vocalia d'urbanisme del Centre Social de Sants, veritable animadora de les lluites del moment, centrades sobretot en la campanya de recuperació dels solars de "La España Industrial". A l'exposició que ferem amb aquest motiu recordo d'haver-hi portat a més dels estudiants els col·legues de Geografia d'altres universitats de l'Estat espanyol que eren aquí a l'ocasió de la reunió sobre "Educación geográfica y mundo actual" organitzada per Vilà i Valentí l'abril de 1975.

L'esperit era aprendre, entendre i ésser útil, com qualsevol altre; n'hi havia d'altres de professionals, no geògrafs, sinó arquitectes, enginyers, metges, economistes, advocats. Afortunadament els que jugaven el paper de tècnics eren justament els arquitectes que elaboraren plans alternatius al solar de "La España", al pla comarcal o al sector de les "cotxeres"; veure-ho en d'altres aconsella de no jugar aquest paper. Amb el treball d'Hostafrancs m'hi vaig moure molt pel barri, vaig estudiar-lo,

recórrer, vaig parlar amb la gent, me semblava conéixer-lo. Amb motiu de la presentació del llibre fou quan de debó vaig anar al barri, quan hi vaig entrar en contacte; els companys del partit em demanaren de fer una xerrada sobre el pla comarcal, tot escudant-se en que jo era l'"historiador" del barri, de cara a les autoritats i de cara a la gent. Això em va fer veure que havia d'haver seguit el camí invers i entrar en contacte abans i saber quins eren els interessos i necessitats dels habitants. I això és el que vaig voler corregir la segona vegada, i l'experiència ha estat important i reixida. Experiència, és clar, que no puc anar citant al llarg del text sinò de manera molt ocasional i que també resulta impossible d'explicitar-ne les seves conseqüències. Jo diria que tota l'orientació del treball s'hi deu, des dels aspectes més profunds de contingut, fins al més formals d'expressió dels quals ja he parlat.

05.02 .-LES FONTS CONSULTADES

Per bé que vagi citant a cada lloc la font d'informació en que m'he basat vull recollir aquí alló que ha constituït el gros de la documentació erudita del meu treball.

Tal com ja ha estat explicat en l'evolució del present treball la primera font documental fou el buidatge de les fitxes de les finques del cadastre de riquesa urbana o Contribución territorial urbana. Aquestes fitxes foren fetes pels volts de 1970 per l'empresa Galtier Hispania, S.A., amb mitjans mecànics moderns, la qual contractà amb la delegació d'hisenda de Barcelona els treballs d'aplicació de la reforma tributària espanyola decretada el 1964. Les fitxes posseïen totes les dades respecte del propietari (nom i adreça), de l'administrador (nom i adreça), del solar (superfície coberta, descoberta i total), de l'edifici (metres de façana, metres d'alçada, serveis que posseïa, data de la construcció, data de les reformes, fotografia de la façana i pla de l'edifici), i dels locals que conté (especificació dels locals un a un, l'ús, data del contracte d'arrendament o nom del propietari de propietat horit-

zontal, superfície, valor del sòl, valor de la construcció, valor cadastral i líquid imposable). Davant d'un material tan important, juntament amb na Mercè Tatjer decidirem sol·licitar permís per a buidar-les i ho ferem dada-ú del barri que coneixiem més el que ens permetria d'interpretar les anomalies possibles, ella la Barceloneta (6), jo Hostafrancs. El que m'interessava era de veure que oferia la dita font i avançar cap a comprendre com afecta la propietat del sòl a la modelació de l'espai urbà. Hauria estat lògic d'aprofitar la realització mecànica per a cartografiar-ne també automàticament els resultats; vaig posar-me en contacte amb el Centre de Càlcul de la Universitat Politècnica de Barcelona, únic que posseix màquines de cartografiar, però van indicar la impossibilitat de treballar amb els resultats de Galtier Hispania, S.A. que consideren inútils per mal fets. Una altra prova del desori administratiu de l'Estat que ha gastat una gran quantitat de diners en empreses de poca rendabilitat, sense entrar en les possibles corrupcions. Vaig haver de conformar-me a treballar les fitxes i ho vaig fer manualment, per un cert recel personal meu a la cibernètica -recel i ignorància, és clar!- i perquè considerava que la fiabilitat de les dades, era massa escassa, donats els intents d'evasió dels contribuents i el poc interès en la recerca de la veritat per part dels funcionaris. Na Mercè Tatjer va codificar i perforar la informació i n'ha tret bons resultats, en canvi.

Vaig elaborar així 828 fitxes, en les quals vaig prescindir només de les dades sobre els administradors, que en proporcionaren un fitxer de propietaris de propietat vertical de 559 entrades i un altre dels de la propietat horitzontal, amb 875, de les quals 17 corresponien també a altres propietaris de propietat vertical.

La segona font important és de tipus històric, però fonamental per a comprendre qualsevol cosa que s'hagi esdevingut a Sants la passada centúria. És tracta del Acords Municipals de Sants, conservats en els llibres d'actes del temps en que era municipi independent a l'Institut Municipal d'Història, en les dependències que té a l'antic Hospital de la Santa Creu. El fet d'ésser a aquestes dependències en dificulta la consulta ja que les hores de visita són curtes, no hi ha instal·lacions adequades i el local és sinistre. De Sants s'en conserven quaranta-quatre volums corresponents als anys 1868-1897, ja que la sublevació popular contra les quintes el 4 d'abril de 1870 suposà la destrucció de tots els altres documents. Aquesta crema i la de l'església de 1936 fan de Sants un municipi i un barri força indocumentat. Els pocs acords que es conserven són una font valuosíssima però pels anys que comprenen, durant els quals es produïren les dues agregacions del municipi a Barcelona. Del juny de 1883 a juliol de 1884, època de la primera agregació tampoc no hi ha actes, és clar. Els llibres, que vaig trobar desordenats cronològicament i tot donàven la impressió de no haver estat tocats per

ningú des de que Carreras Candi hi treballà en fer la Ciutat de Barcelona (7); d'ell m'han semblat alguns punts i anotacions que hi he trobat. Potser Huertas Claveria ha mirat alguna cosa d'algun any concret, la resta era gairebé verge.

Una tercera font força important és la revisió de tots els fons de l'Arxiu Històric de Sants U.E.C. L'Arxiu, creat el març del 1931 per Albert Cendrós i Olivé, encara al Club Excursionista de Sants, que poc després es fusionà a la U.E.C., és essencialment arxiu fotogràfic, amb una col·lecció esplèndida de clixés de Sants de temps força reculats; però també té força periòdics de Sants, fulletons i revistes de tota època i tan com és conegut rep donacions de tot tipus dels veïns del barri. Els problemes que té són més materials que altre cosa; ha sofert totes les vicisituds de la seva entitat matriu, la U.E.C., i ara és instal·lat finalment al número 51 del carrer dels Jocs Florals, compartint una habitació que no passa dels 4 m² amb la biblioteca del centre i amb algun armari espars per passadissos i magatzems. Cito l'Arxiu com a font tot ell, i el primer que vaig haver de fer va ésser veure què hi havia. A cada lloc on correspon cito els llibres, fullets i publicacions que hi he trobat, fonamentals tots és clar per a conèixer coses de Sants d'ahir i d'avui.

Finalment vull destacar dues fonts de tipus històric, a les quals he pogut fer un cert treball monogràfic. Una el fons de Francisco de Zamora, especialment els

manuscris 2434 i 2469 de la "Biblioteca de Palacio" del Palau d'Oriente de Madrid, que contenen notícies específiques de Sants fins ara que ningú no havia utilitzat. L'altre una font preciosa i inesgotable, els Arxius de Protocols dels col·legis de notaris de Madrid i de Barcelona, sobretot aquest darrer; els protocols que contenen registrada tota la vida i els negocis forneixen unes informacions extraordinàries, potser fins i tot massa extraordinàries perquè hom corre el perill d'ofegar-se i perdre's en mig de tanta informació. Vaig, però poder trobar un fil respecte la família Muntadas, els industrials més importants de Sants, en la història i avui a l'hora de la renovació del barri, i del fil vaig poder estirar una gran quantitat de notícies. Llàstima que el secret cobreiri cent anys ja que del 1878 fins ara han passat prou coses interessants! Els notaris que he consultat són Josep Pons i Torner (que actuà entre 1815 i 1843) registrat a l'arxiu amb el número 1.162; el seu fill Josep Mª Pons i Codinach (1837-1865, sempre anys d'actuació) i número 1228; Josep Mª Odena (1801-1846) i n° 1130; el seu fill Joaquim Odena (1847-1881) i n° 1263; Francesc X. Marfà (1829-1840) i n° 1200; i Marià Barallat (1832-1886) i n° 1215.

Podria citar més fonts encara, però cada cop són més bibliogràfiques, i més generals alhora. Algunes que he utilitzat de forma puntual seran citades on s'escaigui. Els diaris, revistes i llibres figuren al final de treball, a la bibliografia que he organitzat en tres apartats diferents:

- a) obres generals i teòriques
- b) obres que fan referència a Catalunya i a Barcelona en general
- c) obres que fan referència explícita a Sants.

Dintre de cada un d'aquests apartats he separat els llibres dels articles de diaris i revistes. Vull advertir respecte a la bibliografia que encara que la trobo un xic excessiva, he citat exclusivament les obres i articles que he consultat directament, fins al punt que prop de les tres quartes parts de les que cito les tenc a casa en llibre o en fotocòpia. A tot el llarg de cinc anys de treball són moltes les coses, que per bé que esparses si voleu, hom ha pogut anar aplegant i llegint. Si alguna cosa he fet ha estat de reduir-la justament aquesta bibliografia, he tret les coses que en semblaven massa genèriques o algunes que no he pogut consultar de manera directe. De totes maneres he de dir també que soc conscient de que encara n'hi manquen força de coses.

I amb aquests advertiments acabo ja aquesta part introductòria en la qual he anat desplegant els plantejaments teòrics generals, el plantejament teòric i concret del treball i la delimitació de l'àrea que volia estudiar. Això dit, ja comença d'ésser hora d'iniciar l'estudi de Sants, que com queda clar ja a l'índex he organitzat en dues parts, una primera dedicada als agents que han actuat sobre l'espai santsenc i els resultats que han obtingut; i una altra de segona, dedicada a l'anàlisi de la població que ha estat objecte de l'activitat d'aquests agents, que hagut de conformar-se i en tot cas modificar aquests resultats.

Després d'aixó, que permet de contrastar les hipòtesis que en altre lloc hem anat assenyalant podrem fer balanç dels resultats.

1) Carlos Carreras: Hospitalisme. Un estudi de sociologia. Ed. Salena, Barcelona, 1974, pàg. 25.

2) Miquel Garriga, Barcelona i l'evolució de la ciutat. Curial, Barcelona, 1977. Després d'una introducció que dedica a tot el lloc de l'obra, el capítol 7 titulat "Una tasca de la ciutat: la ciutat i la ciutadania territorial de Catalunya" desenvolupa amb detall les possibilitats d'un desenvolupament de la ciutat.

3) Quan ara comença a desenvolupar-se el projecte de la ciutat, cal tenir en compte que el desenvolupament de la ciutat és un procés que es desenvolupa a través de la ciutadania territorial de Catalunya. Aquesta ciutadania territorial és la que permet que la ciutat es desenvolupi i que es pugui aconseguir el desenvolupament de la ciutat.

4) Un altre treball ja en la conclusió final a través de la ciutat és el desenvolupament de la ciutat. Aquesta ciutadania territorial és la que permet que la ciutat es desenvolupi i que es pugui aconseguir el desenvolupament de la ciutat.

Notes al capítol 05.

1) Carles Carreras, Hostafrancs. Un barri de Barcelona. Ed. Selecta, Barcelona, 1974; pàg. 22.

2) Lluís Casassas, Barcelona i l'espai català. Ed. Curial, Barcelona, 1977. Després d'insistir-hi diverses vegades a tot el llarg de l'obra, a la plana 299 afirma: "Una tasca de la volada i la magnitud de l'anàlisi territorial a Catalunya necessàriament sobrepassa les possibilitats d'un investigador aïllat".

3) Quan era encara estudiant, més jove i més provocador, solia acompanyar els meus treballs amb el detall del cost total, sense comptar la feina és clar. No ho faig ara, no perquè pensi que m'ha passat l'edat, sinò perquè sé que no és aquí ni d'aquesta manera com cal resoldre el problema, d'altra part ben real. Tampoc ho faig, però, per no espantar-me jo mateix.

4) Mentre treballa ja en la confecció final d'aquesta tesi he pogut produir també, juntament amb el meu bon amic, l'historiador James R. Kelly, un petit treball sobre la delimitació i concepte de Sants, el qual és en procés de publicació, pendent encara d'ampliar aquesta interdisciplinarietat amb la discussió amb un grup d'economistes, enginyers i historiadors del barri, que per-

metin d'assolir un nivell més adequat a les conclusions a que tots dos arribavem abans de la seva divulgació.

5) Vid. Kirk Mattson, "Una introducción a la Geografía Radical" a Geocrítica, Barcelona, gener 1978; especialment les planes 11-15 en que explica l'expedició de Bunge a Detroit.

6) Mercè Tatjer, "Estructura de la propietat i morfologia a la Barceloneta" a La Barceloneta. Estudi de la degradació d'un barri, treball en premsa publicat per l'ajuntament de Barcelona. Aquest estudi forma part dels treballs de la seva tesi que està preparant sobre "Relacions entre estructura de la propietat i morfologia urbana".

7) Francesc Carreras Candi, La ciutat de Barcelona. Ed. A. Martín, Barcelona, s.d.

EL BARRI

La ciutat, en general, és un espai que s'organitza al voltant d'un centre, i que es desenvolupa a partir d'aquest centre. El barri, en canvi, és un espai que s'organitza al voltant d'un punt específic, i que es desenvolupa a partir d'aquest punt. Aquesta organització espacial del barri és el resultat de diversos factors, com ara la topografia, la història i les necessitats socials. El barri és, doncs, un espai que té una identitat pròpia i que es diferencia del restant de la ciutat.

II PART

ELS AGENTS URBANS I LA MORFOLOGIA DEL BARRI

01. L'APROPIACIÓ DE L'ESPAI

"la tierra, en tanto que da un interés, es la tierra capital, y como tierra capital, no da una renta, no constituye la propiedad rústica. La renta resulta de las relaciones sociales en que se hace la explotación. No podría resultar de la naturaleza más o menos dura, más o menos duradera de la tierra. La renta proviene de la sociedad y no del suelo".

Karl Marx, Crítica de la economía política. Editora Nacional, México, 1966; pàg. 389.

Quan acabava el treball de la meva tesi de Llicenciatura vaig veure clar que l'estudi de la propietat i de la seva evolució era fonamental per a entendre els problemes urbans (1). Perquè el que ens interessa és conèixer la societat en que vivim, ens és primordial de comprendre com ha actuat el factor sòl; perquè des

del camp de la Geografia moltes vegades ha estat entès sobretot com un factor natural, ens interessava de veure el seu aspecte jurídic, la seva apropiació, que si és fonamental per a qualsevol estudi, molt més ho és en els estudis urbans. Perquè el sòl no és només la base material on s'inscriu la urbanització, sinó sobretot el marc jurídic i polític on es desenvolupen els dissenys de les classes dominants.

Com ja hem dit a les paraules liminars l'estudi de l'estructura de la propietat del sòl en el medi urbà constitueix l'eix central de la nostra recerca, eix en torn del qual únicament s'entenen tots els demás desenvolupaments. Perquè volíem conèixer aquesta estructura varem acudir a una base en principi concreta i sòlida d'informació, al cadastre de la riquesa rústega. I centrarem la recerca en el medi urbà que ens era més conegut, el barri d'Hostafrancs. Semblava que d'aquesta manera podríem tocar el problema central que preteníem d'abastar i que ens deslliurariem d'altres recerques, més o menys marginals, perquè ja les havíem fetes.

Però les coses no resultaren tan sencilles. La font no era tant bona com esperàvem; el marc era massa estret per a arribar a conclusions que anéssin una mica més enllà de la "monografia local" -que no pretenc de ridiculitzar ja que jo mateix soc un dels molts que n'ha fet, però que en aquesta ocasió pretenia de defugir-. I varem haver d'emprendre investigacions "marginals", i aquestes anaren assolint cada vegada més cos,

fins que semblava que tot l'estudi era capgirat. La frustració espiritual ha estat a punt moltes vegades de frustrar també materialment tot aquest treball.

I així, el que havíem pensat com un treball complet, ha esdevingut una autèntica "tesi". L'anàlisi de l'estructura de la propietat, per comptes d'un treball rodó i acabat ha esdevingut una exploració profunda en un tall de la realitat -la realitat concreta, matisada per la realitat "estadística", que és tota una altra cosa- que ens permet de llençar unes hipòtesis del funcionament de l'estructura de la propietat i que ens ha obligat a realitzar tot un seguit d'altres recerques i temptejos d'un abast molt més ampli que no pensavem. Dic una autèntica "tesi" perquè aquest capítol ho és certament, ja que no presenta resultats definitius sinó que a partir d'una anàlisi seriosa llença vies de comprensió dels fets que hauran d'ésser desenvolupades i compulsades en d'altres casos i comprovar llur encert o desencert.

I aquest camí llarg i poc directe l'hem d'emprendre sobretot per la manca de fonts de que disposem. De primer d'una manca de fonts tèdriques; més enllà de les descripcions i classificacions cadastrals, ben poca cosa s'ha fet (2). Per a intentar de posar-hi remei vaig realitzar la primera setmana de maig de 1973 un stage al departament de Geografia de la universitat de Toulouse-le Mirail, invitat per l'Association pour l'accueil des personnalités Étrangères, per tal de conèixer els treballs de Guy Jalabert, que feia poc havia publicat un article s'eges

tiu sobre el tema (3).

Encara més greu, però, va ésser la manca de fonts d'informació fiable. El cadastre que constituí la nostra matèria prima, pel seu origen fiscal i per les deficiències de l'administració espanyola -com ja hem dit i com serà assenyalat en cada cas a l'hora de l'anàlisi concreta-, es revelà més feble que no semblava. De fonts complementàries fonamentals també n'estem ben mancats; no disposem de dades com les de l'Enregistrement a França, ni de les publicacions oficials sobre el mercat de terrenys que són realitzades periòdicament a l'Estat francès; ens hem d'acontentar amb els estudis exploratoris de Lluch i Gasar (4) i els més recents de la banca Garriga Nogués (5). Aquest mancament el varem intentar d'omplir d'una manera un xic pintoresca, però no del tot inútil; efectivament, varem acordar amb Na Mercè Tatjer, amb qui ja ha estat dit treballavem separadament però paral·lela, de recollir els anuncis de pisos i solars dels sectors que estudiavem dels que apareixen als anuncis de La Vanguardia (6) i que en el seu moment comentarem.

A partir dels primers resultats vaig haver d'emprendre els altres estudis a que he fet referència i que han produït els capítols següents. Els industrials, la seva formació i influència, la morfologia urbana resultant i la utilització dels mitjans jurídics urbans per part d'aquests sectors. És en aquest capítol citat en darrer lloc on els propietaris del sòl tornen a ésser

protagonistes, analitzats des del punt de vista del seu joc polític i la seva estratègia local.

Podria haver consultat altres fonts diverses, que n' existeixen. Encara penso fer-ho, però completament deslligat d'aquest treball, amb altre metodologia i finalitat. Es tracta sobretot dels fons que hi pugui haver a la Cambra de la propietat urbana i, si més no a l'estudi de llurs publicacions, i a una dissecció d'alguns sectors de Barcelona al Registre de la Propietat (7).

Dintre d'aquestes coordenades teòriques i materials cal entendre doncs aquest capítol, on cal sobretot tenir present la unitat esmentada entre el treball anterior d'Hostafrancs i l'actual de Sants, per a entendre la dissecció pormenoritzada que faig de la propietat a Hostafrancs, que compona el segon apartat.

01.01. ELS PAS DE SÒL RURAL A SÒL URBA

L'estudi de la transformació del sòl rural en sòl urbà és fonamental per a comprendre el creixement de les ciutats. Analitzar les mutacions de la propietat en els sectors rurals prop de les ciutats forneix una informació fonamental per a la comprensió dels mecanismes que regeixen l'organització de l'espai. És clar que aquest estudi és ben diferent si afecta al període actual, o si fa referència, com en aquest cas de Sants, al segle passat; però només el coneixement dels mecanismes emprats el vuit-cents ens podran donar llum sobre les causes dels canvis que s'hagin anat produint. Quan a les dificultats de trobar fonts d'informació no sabria dir si és major per al segle passat, del qual poden ésser consultades escriptures notariales i permisos municipals, o per a l'actualitat en que la regulació del mercat del sòl és completament inexistent.

L'exàmen del pla parcel·lari de Sants (8) dona ja a primera vista una idea clara del passat rural important. No es tracta ara d'analitzar aquest passat, cosa que fem al capítol següent, sinò de copsar-ne a través de la forma i agrupament dels solars la seva desaparició justament. Per bé que la nostra intenció no és

tampoc de fer una tipologia de solar -que, d'altra banda no sabia com fer- podem veure agrupacions diferents de solars de dimensions diverses. La irregularitat en forma i dimensions, és clar, és la nota dominant; els solars són generalment petits, llevat d'alguns grans solars d'ús industrial. El nucli més antic i les tres primeres alineacions, és a dir, els voltants de l'església, l'antiga carretera d'Esplugues, avui carrer del Sant Crist, i les dues carreteres, al Prat o de la Bordeta, i la real a Madrid, la Carretera per excel·lència, presenten solars més grans, amb força variacions, però de dimensions proporcionades. En canvi a tot el llarg d'alguns dels carrers transversals podem observar parcel·lacions força regulars de solars molt allargassats a partir del carrer i a banda i banda; constitueixen clarament els sectors urbanitzats amb la industrialització, quan els propietaris rurals anaren de cara a aprofitar al màxim les possibilitats de llurs solars.

Efectivament, podem observar com a banda i banda del carrer d'Olzinelles, per exemple, s'aliniem tot un seguit de solars molt semblants que tenen per terme mig sis metres d'ampla per trenta de fondària, amb una proporció d'1 a 5 que es repeteix gairebé a tot aquest tipus de vies. Per exemple al proper carrer dels Jocs Florals observem aquesta mateixa proporció, amb solars però més grans, és a dir, més amples i més llargs també. A l'altra costat de la carretera podem trobar el mateix fenomen, i encara més acusat ja que hi havia més espai per anar estenent la urbanització. Així el carrer d'Al-

colea té tot un seguit de solars molt iguals, que tenen una mitjana de 4,6 m per 26 m, mentre que els eixos de Vallespir i de comtes de Bell-lloch, més amples, presenten també una gran regularitat de solars travessers, però llurs dimensions tenen tota una altra proporció, essent més amples i més curts. La impressió que hom treu és que aquest tipus de carrer d'eixample eren oberts al mig de les terres dels propietaris que perden el sector central, podien aprofitar millor tota la seva superfície que quedava així valorada per un igual. Quan els carrers eren fruit de l'acarrerament d'una carretera o camí antics aquesta regularitat, com hem vist no podia ésser assolida.

Les antigues rieres, en canvi, sembla que mai foren factors d'urbanització. Tenint en compte el que diu Hallbwachs: "Le terrain est essentiellement une valeur d'opinion... On peut dire qu'à chaque époque l'étendue des terrains ayant une valeur marchande comme terrains destinés au bâtiment est définie non par des besoins réels, mais par l'idée qu'on se fait de ce que ces besoins sont et de leur extension éventuelle." (9), podriem deduir que el paper que jugaren durant molt de temps de clavegueres a cel obert, les féu despreciables a la urbanització. Ja que hem de despreciar d'entrada el perill d'inundacions, que era el mateix a tot arreu, i ben minço per cert en el cas de Sants. Efectivament, podem veure avui com molt poques rieres han esdevingut carrers, i encara a troços; a més, en els llocs en que han format carrer hom pot apreciar clarament com

els solars hi tenen els darreres, sense haber donat lloc a la doble parcel·lació, amb pati interior corrent a totes les demás artèries. És ben clar aquest fenomen al carrer Joanot Martorell, que fossilitza un dels tams de l'antiga riera de Magòria o d'En Rabassa; també en els sectors conservats de la riera d'Escudé o de Tena, un sector de la qual avui també s'anomena carrer del capità Mercader. La riera Blanca, finalment, que fins fa quatre dies no ha estat urbanitzada s'és l'exemple més recent d'aquest cas, ajudat aquí pel fet de constituir frontera municipal. Respecte al paper de clavegueres que feien les rieres les referències que n'hem trobat són tan abundants que renunciem a citar-ne els testimonis; l'esmetada riera Blanca encara és al record de tots nosaltres.

Respecte a l'origen rural d'aquestes parcel·lacions els testimonis són diversos i variats. Ja només el nom que s'ha conservat d'alguns d'ells n'és un clar indicatiu. "El fet de batejar el carrer amb el nom del propietari que cedia el terreny fou una pràctica que es generalitzà a l'època de màxim creixement del nostre barri, és a dir, a la segona meitat del segle passat i primer terç de l'actual. Recordem, entre d'altres, els carrers de Badal, de Bacardí, el desaparegut carrer Duràn, el carrer Dalmau, de Benavent, dels comtes de Bell-lloc, de Cros (que anava des del carrer del Sant Crist al carrer de Santa Anna i que més tard es va connectar amb la Carretera per un estretíssim passadís que la gent anomenava "carrer de l'embut"). Recordem tam-

bé el carrer d'En Blanco, malnom d'una important família santsenca, que l'Ajuntament tingué l'encert de conservar seguint la designació popular". (10). És clar que on diu "que cedia el terreny" és un eufemisme per dir que l'urbanitzava, el parcel.lava i el venia. Quasi tots aquests propietaris que anomena els trobarem un moment o altre de la història, però abans de passar al seu estudi vull aturar-me un moment en la anàlisi del procés de parcel.lació i d'urbanització d'aquestes terres.

Segons que es desprén dels llibres d'actes municipals els propietaris, un de tot sol, o diversos propietaris veïns, demanaven permís per a obrir un carrer, i al començament els hi era concedit sense altre tràmit. A mesura que Sants creixia els tràmits s'anaven compllicant una mica, ja que les alineacions dels carrers s'anaven fent i les cases noves s'hi havien d'ajustar, però seguia essent ben senzill. Demanar permís i prou; no calia fer voravies ni empedrar carrers, ni tan sols fins al 1877 presentar un pla de la urbanització o de les edificacions que es volien fer. A més el permís era de construcció únicament, sense que hi pogués haver cap intervenció municipal en la parcel.lació o ordenació dels solars. Els permisos de construcció eren informats per l'arquitecte municipal, encarregat normalment de fer les obres, raó per la qual ben pocs d'inconvenients hi podia trobar. N'hem pogut trobar alguns d'aquests arquitectes; Carles Gras i Alfonso, qui el 1838 feu un mapa topogràfic del terme de Sants que dóna informació interessant (11); Josep Ràfols, que treballava a Sants el 1851 (12) i que podria

-- ésser el pare del també arquitecte Josep Francesc Ràfols i Fontanals (1889-1965), que seria així santsenc; al sector d'Hostafrancs i Sants, per bé que al registre d'obreria de Barcelona (13), els trobem tots dos treballant entre 1848 i 1850, juntament amb d'altres, entre els quals destaca Antoni Rovira i Trias, llavors arquitecte municipal també de Barcelona.

D'entre les nombroses concessions de permís, de les quals encara en deuen mancar força ja que hem vist que alguns propietaris demanaven el permís a Barcelona sense que en poguem esbrinar les raons, en destaco unes quantes. Així, per exemple, trobem que el primer de juliol de 1869, els propietaris del carrer del Beat Oriol (14), demanen permís per a obrir carrer, permís que els hi és concedit automàticament. El 16 de març de l'any següent trobem l'acord municipal de concedir permís per a obrir el carrer de Mercè, avui de Sugranyes, especificant ja que ha de tenir cinquanta pams d'ample -avui conserva 10 m justos d'amplada encara-; el permís fou concedit a Maria Capdevila, vídua de Prats que era la propietària dels terrenys afectats. El 8 d'agost de 1877, per exemple, trobem també una concessió d'un altre permís individual, en aquest cas és tracta de la urbanització d'una finca, la de Lluís Cuyàs, fet que probablement donà nom al carrer de que parlava més amunt la cita d'Anna Mª Torrent.

Respecte a la informació sobre els propietaris, sobre qui eren i quines propietats tenien la dificultat

d'obtenir-la és molt més gran. Com ja hem dit Sants és un municipi força indocumentat; el 1870 fou cremat l'ajuntament i dels seus fons només n'han restat trenta anys, encara no; el 1936 cremà l'església i dels fons parroquials només en resta el que transcriví mossén Miralles de la consuetat de 1851 i el que en publicà Laporta a alguna de les seves obres, que no és poca cosa afortunadament (15). La més interessant de les informacions que aquests dos han recollit és un resum dels llibres de comunió del compliment de la comunió pasqual, dels primers anys del segle XVIII, concretament dels anys 1724, 1726 i 1730, ja que les dades posteriors sobre les "cases cuales números y dueños se troban continuats en la llibreta de comunions d'aqueix any" -sembla que es refereix a 1842, del qual acaba de parlar- que es algun tant entretenguda" (16). Llàstima que el diligent rector, el primer de Sants com a parròquia, tingués mandra d'organitzar aquestes dades que ens haurien resultat precioses, però ens hem de conformar amb les que tenim.

La font més propera que tenim correspon ja a la darrereria del segle XVIII i és força més incompleta; es tracta de la resposta al qüestionari de Francisco de Zamora, corresponent al municipi de Sants, que féu Joan Mas (17) que en el número catorze consigna el nom dels propietaris més importants, els que ho eren o els que coneixia l'informador; són ja pocs noms, setze senyors sobre un total d'unes noranta-set cases que en un altra lloc indica que hi havia a Sants llavors, el 1787.

A continuació hem utilitzat una font indirecta, però força interessant, que són les dades diverses que sobre els principals parroquians conté el Monitor, de mossén Andreu Casanovas, tantes vegades citat. Hi trobem informacions sobre els administradors de cultes determinats, la composició de l'escolania i dades similars que per els cognoms que hi apareixen són majoritàriament pertanyents a l'oligarquia santsenca lligada llavors sobretot a la propietat de la terra i, també al comerç. Les notícies són, doncs, ben indirectes però proporcionen un tipus d'informació que no apareix enlloc més, fins i tot els malnoms d'alguna de les famílies, tan corrents la passada centúria. Perquè aquestes dades fan referència majoritàriament a mitjans del segle dinou, sobretot al 1851.

I ja no hi torna haver més notícies que les que surten als llibres d'actes dels acords municipals, que citen els propietaris del sòl, segons la contribució que pagaven -dades fiscals, per tant no hi són mai tots, és clar, ni amb la seva importància real- que era l'aval per a la seva participació en els afers públics: aprovació de pressupostos, qüestions extraordinàries -l'agregació, per exemple, com veurem al capítol quart d'aquesta mateixa part-, o cens electoral. Efectivament, a part de notícies esparses (18), l'element més important és la reproducció d'un cens per a les eleccions al senat de 1889, a les quals només participaven els principals integrants de la contribució territorial en nombre quatre vegades superior al de regidors que hi hagués;

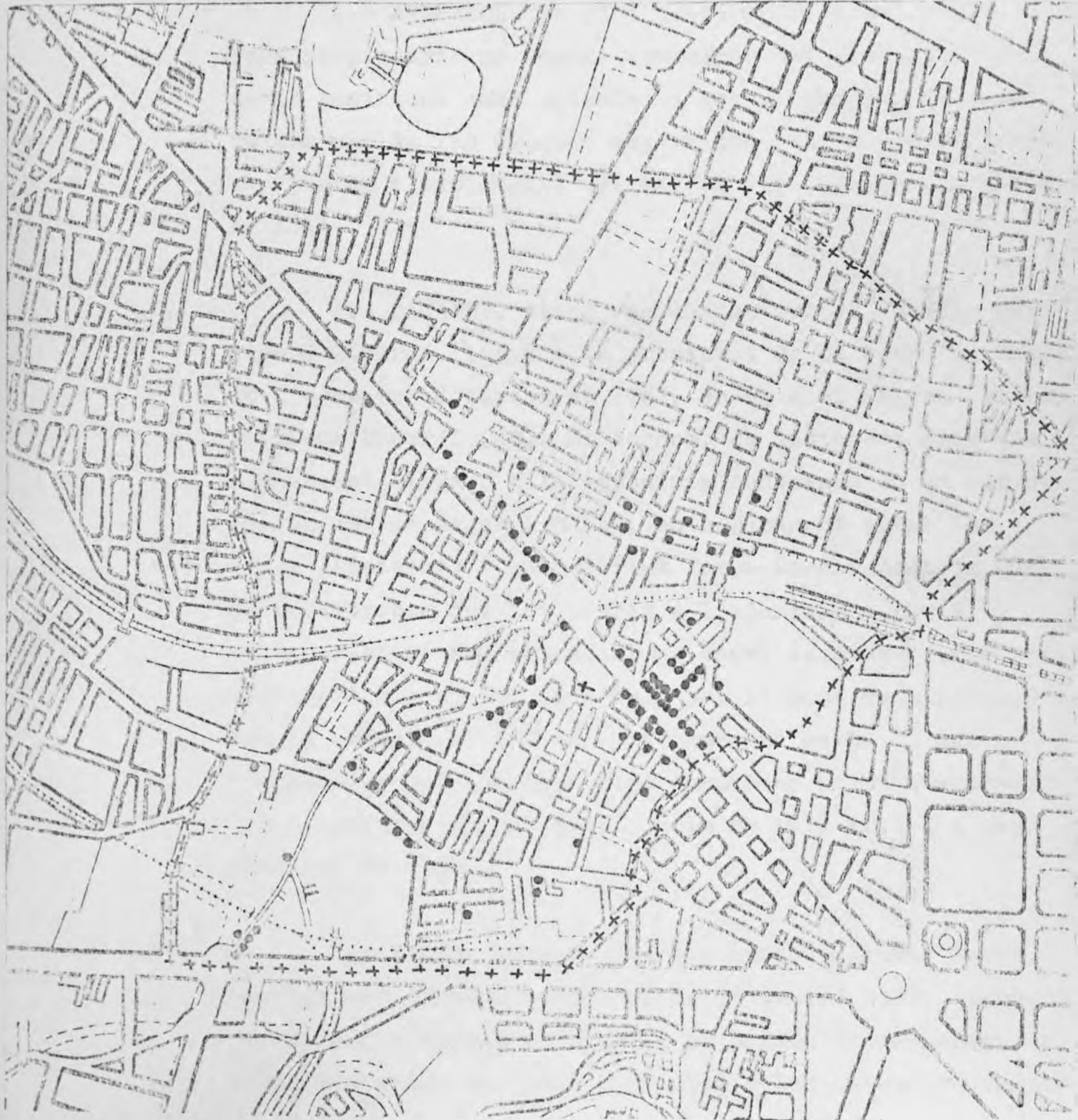

l'ajuntament llavors era format per 15 individus, haurien de sortir docs seixanta contribuents, en realitat, però, a les actes del 3 de gener del dit any n'apareixen vuitanta, suposo que per si un cas. Un xic més d'informació, que he cartografiat al mapa nº 1, on pot apreciar-se la concentració a la Carretera i a la Plaça del Mercat, avui d'Osca. El grup del capdavall de la Bordeta representa els que vivien a Marina, fora del mapa. Amb totes aquestes fonts citades, més altres menys importants que seran citades en cada cas, he elaborat un fitxer dels propietaris que semblen més importants, fitxer que transcriu a continuació, per ordre alfabètic, segons el cognom de la família:

1.- ALESAN. El 1787, entre els pocs propietaris que cita Joan Mas hi apareix justament un Joan Alesan, l'única altra notícia del qual que tenim és d'una font més o menys contemporània, el relat de les excursions del baró de Maldà (19). Efectivament, en la descripció de Sants que fa; després de parlar de la que considerava millor casa, del poble, la del comerciant Janer -del qual parlem al capítol següent-, diu: "Al altre costat del Camí nou, un poch apartada anant amunt, és la torre de un tal Alasan". Devia d'ésser doncs una casa de camp, d'una certa prestància, situada al costat dret de la Carretera anant cap a l'Hospitalet; el tal Alesan no devia ésser noble i del cercle del baró Janque li diu "un tal", mostra d'un cert despreci del curiós i xafarder cronista d'aquesta època de finals del XVIII i començaments del nou-cents. Parla del

MAPA nº 1.- LOCALITZACIÓ DELS PRIMERS 80 CONTRIBUENTS DE SANTS

EL 1889.

-- Camí nou per indicar la carretera ral a Madrid, que com veurem més endavant -al tercer capítol d'aquesta part- era feta de poc en el seu traçat definitiu.

2.- ARMENGOL. El 1787 també apareix entre els pocs propietaris un Manuel Armengol, del qual sabem que devia tenir una casa notable ja que al Monitor és citada com una de les úniques quatre que tenien oratori particular en l'explicació del rector a la visita episcopal de 1851.

3.- BACARDÍ. Altra vegada hem trobat notícia del cognom Bacardí lligat a la propietat de la terra de Sants en l'esmentat document de 1787, en el qual figura present Baltasar Bacardí (20). El cognom, és justament dels que han quedat lligats a la toponímia santsenca en un carrer que va del de Begur a Badal, on segurament tenia les seves propietats i que edificà força tardanament ja que el 1877 trobem que les oferia a l'ajuntament per a emplaçar-hi el nou cementiri -a canvi demanava 7,500 pts.- oferiment que no fou acceptat, per la qual cosa decidiria la urbanització final. Tardanament però, ja que a l'esmentada guia de 1888 (14) encara no hi surt esmentat com a carrer i si, en canvi, a la de 1931 (21) i a les actuals, és clar.

4.- BADAL. Aquest nom, que encara perdura també, apareix per primera vegada el 20 de juny de 1877 demanant permís per a formar un "barri" al carrer de Manzanares ~~xa~~ (22). Ben segur que volia urbanitzar les seves propietats

tot iniciant la parcel·lació d'una part d'elles. Sabem que el 1889 vivia justament al carrer de Sant Pere -avui de Sagunt-, 44, cantonada a Manzanares, fet pel qual surt el nom d'aquest carrer a les actes municipals. Probablement devia viure en una punta de les seves terres i devia començar la parcel·lació de l'altre extrem, on avui hi ha el carrer Badal, que al principi però només ocupava el sector central de la via actual, ja que segons la guia del 1888 anava del carrer Constitució al de Sant Bartomeu -el patró de Sants- avui anomenat de Burgos, justament bé a la vora del passatge de Badal també. A la llista de 1889 apareix com el quart en importància entre els propietaris del sòl Josep Badal i Burés, que pagava 753,09 pessetes l'any.

5.- BADIA. Aquest cognom és prou corrent en català perquè atribuïm a la mateixa família persones que ho ho eren, però és un risc que cal córrer. El primer Badia que trobem és una dona, Sabina, que el 1724 posseïa dues cases de pagés una de gran en la qual tenia de masover a Josep Borràs i una de petita, que surt citada com a "barriqueta" -potser perquè era a Hostafrancs, anomenat llavors el barri de les "barrquetes"?- on figura una masovera, Anna Xera. El mateix any surt un Francesc Badia com a propietari d'una casa. El 1787 apareix entre els propietaris de Sants de llavors un Onofre Badia. Finalment, el 1889 apareix -molt allunyat ja és clar, amb més probabilitats que cap de no tenir-hi res a veure- un Josep Badia i Lloveres, que vivia al carrer de la Mina, avui Olzinelles, 16, i figurava

en el lloc trenta-vuité entre els propietaris, amb una contribució de 244 pts.

6.- BASSOLS. Un altre cognom corrent a Catalunya. El 1724 apareix una Gertrudis Bassols propietària d'una casa, anomenada "la Cova", de la qual era masover Domènec Folch. El 1787, en canvi, és un Joaquim Bassols qui apareix com un dels propietaris ressenyats el dit any (23). Finalment, el 1848 trobem que morí una Lluïsa de Bassols -dona d'un Bassols- que deixà un fill, Francesc Xavier, i tres filles, Montserrat, casada Porcel, Dolors, casada Fotó, i Joaquina, casada Riva, que li paguen unes misses.

7.- CERVELLÓ. Aquest cognom de tradició noble a Catalunya és citat només una vegada entre els propietaris de 1787 i destacant-lo com a posseïdor del mas més antic. Curiosament, el baró de Maldà no el menciona, ell que devia conèixer l'aristocràcia del seu temps i que la defensava contra la burgesia naixent dels industrials que li desgradava considerablement. Potser una raó pot ésser que aquest marquesat té una història un xic extranya, ja que fou concedit el 1713 a Miguel de Cervelló i Castellví per Carles VI, al qual nou anys abans el seu oponent Felip V havia concedit el títol de marquès de Conquestes -de Conquistas, vaja que era el rei castellà!- (24).

8.- COMAS. Un altre cognom corrent amb els mateixos problemes d'inseguretats que ja hem esmentat en altres

ocasions. El 1724 Pere Comas apareix com a propietari d'una casa. Els anys 1837-38 un dia de les novenes d'advent és dedicat per una Paula Comas. El 1846, en una escriptura de Pau Muntadas, de la qual parlem al capítol vinent, apareix un Salvador Comas, llaurador de Sants, que tenia una propietat a ponent de la que ven el citat Muntadas. Finalment, el 1889, Bonaventura Comas i Roca, que vivia a la Carretera, sense que indiqui però el número, era el segon propietari de Sants per la contribució anual que pagava que pujava a 1.138,30 pts.

9.- DACHS. D. aquest només n'hem trobat una notícia, però la considero destacada. Es tracta de Pau Dachs que el 15 de febrer de 1800 féu donació a la parròquia de Santa Maria de Sants -vicaria aleshores encara de Santa Maria del Pi- d'unes cases dites "del corral", que ocupaven un solar de 106 pams de llarg per 22 d'ample, una mica menys d'una hectàrea. La donació figura en escriptura feta el dia indicat davant del notari Tomàs Vilaró.

10.- ESTRUCH. Onofre Estruch apareix ja el 1724 com a propietari d'una casa a la qual hi té de masover a Francesc Ferrer. El 1787 entre els propietaris apareix llavors un Valentí Estruch. El 14 de febrer de 1849 trobem a Maria Estruch que demana permís per a edificar una casa a la Carretera, que ha encarregat a l'arquitecte Pau Martorell. Finalment, el 1851 tornem a trobar a Onofre Estruch, de mal nom dit "Fises", cognom que en canvi trobarem entre els propietaris, que pag

unes misses a Santa Maria de Sants. D'ell mateix se diu que era la casa dita "la Raqueta", que hom assegura ésser un antic convent de la Magdalena, i que seria davant de l'església, a l'altra banda de l'antic camí d'Esplugues.

11.- FARRERES. El 1724 apareix Eulàlia Farreres propietària d'una casa a la qual tenia de masover a Jacint Vallhonrat. El 1851 trobem a Rafael Carreras -cognom de comerciants important al barri- com a albacea testamentari dels Farreres pels quals encarrega i paga unes misses. Finalment, el 1889 surt Miquel Farreres i Mora, que viu a la Carretera, 68, que figurava com el vint-i-novè dels propietaris amb una contribució de 259,76 pts.

12.- FISES. Ja hem trobat aquest llinatge com a malnom d'un Estruch, però el 1724 apareixen tres propietaris diferents amb aquest cognom, Bartomeu, Joan, i Pere. Si eren família seria bona família que podia mantenir casa cada-ú. No tornem a trobar-ne cap, però, sí fins al 1837 en que un dels dies del novenari d'advent, al qual mossén Casanovas concedia força solemnitat, és dedicat a les intencions de Gertrudis Fises.

13.- MACIÀ. Poques dades tenim d'aquest llinatge a Sants, però el 1889 Pau Macià i Artús, que vivia a la Carretera, 206 -al 210 apareix avui un P. Macià que pot no tenir res que veure, és clar, però no deixa d'ésser una gran coincidència!- i figurava en cinquè

-- lloc entre els propietaris de Sants de llavors amb 681,99 pts. de contribució anual.

14.- MAS. Un altre dels llinatges corrents. El 1787 apareix com un dels propietaris Josep Mas, que ben probablement devia ésser parent, el pare ben segur, del qui respongué el qüestionari de Zamora que en constitueix la font d'informació com ja ha estat dit. Més endavant apareix Josepa Mas, de malnom dita "Catué" amb un dia dedicat a les seves intencions les novenes d'advent dels anys 1834-41 i com a obrera de la "Divina pastora" juntament amb d'altres senyores de Sants, com la Santomà de qui parlem més endavant. El 1831 també un noi de dotze anys, Francesc Mas figura a l'escolania de Santa Maria de Sants. Finalment a la llista de 1889 apareix Jaume Mas i Pere-lló, que vivia al carrer del Nord, avui Galileo, 52, que figurava en el lloc cinquanta-tres dels propietaris de Sants, amb una contribució de 197,40 pts.

15.- MUNTS. Aquest cognom, que sempre apareix escrit Muns, apareix per primera vegada el 1726 perquè Jaume Munts s'havia fet una casa de propietat. Entre els propietaris de 1787 apareix un Francesc Munts. Finalment, Eulàlia Munts apareix el 1842 com a administradora parroquial i el 1851 com una de les dites "obreres" de la Cort de Maria. En un altre indret s'indica també que el cementiri nou fet cap al 1833, on avui hi ha les cotxeres, fou fet en terrenys que eren propietat de Josep Munts.

16.- NAVARRO. El 1724 apareix Antoni Navarro propietari de dues cases, una en la qual Sadurní Moner és masover, l'altra, a Marina, on el masover és Onofre Jansana. Entre els propietaris de 1787 apareix ja Dn.(sic) Josep Navarro, probablement fill de l'anterior i que ha d'ésser -crida l'atenció el tractament que li dóna Mas-Josep Albert Navarro - Mas i Marquet, l'agrari set-centista que ha estudiat Ernest Lluch (25) que diu que era terratinent a Sants, i que justament fou qui respongué el qüestionari de Zamora sobre Barcelona (26) i que nosaltres cercàvem que per la seva vinculació "jurídica" -potser hi havia nat també?- al municipi no hagués respost també el de Sants. Cosa que no resultà. En tot cas un dels propietaris importants del qual a partir del vuit-cents no en tornem a trobar cap rastre.

17.- NOVELL. Un altre propietari que sembla exclusivament set-centista ja que apareix Joan Novell el 1724 propietari d'una casa de la qual n'era masover Jacint Esbert i el 1787 figura entre els propietaris Dn. (sic) Francesc Novell.

18.- PEDRÓ. Només hem trobat una notícia de Josep Pedró com a propietari, que és que el novembre de 1870 era el segon contribuent territorial. El consigno aquí amb tan poca informació perquè jugà un paper destacar el 1883 quan la primera agregació de Sants a Barcelona, com s'analitza al capítol quart d'aquesta segona part.

19.- PLANES. Un altre cognom corrent que pot

afavorir confuncions. El 1724 Joan Planes, botiguer, era propietari d'una casa en la qual era màsofer Josep Nubiola. Entre els propietaris de 1787 apareix Francesc Planes. El 1831 apareix un altre Francesc Planes que llavors tenia dotze anys i cantava a l'escolania de Santa Maria de Sants. El 1870 apareix Josep Planes que té una propietat prop del carrer del Retir, del qual en resta un tros molt curt salvat del primer cinturó de ronda. A la llista de 1889 surt un Francesc Vila i Planes del carrer del Sant Crist i un Joan Planes i Guardis del carrer de Riego, 39 que per una altre font (27) sabem que era comerciant. Francesc Planes devia ésser l'important però que disposa d'una tomba dintre de l'església antiga que fou destruïda el 1830, Francesc Planes que bé podia ésser el capellà que va haver de signar pels regidors de l'ajuntament el cens del comte de Floridablanca (28) que no sabien fer-ho. Per cert que aquest capellà no figura en els parrocologis fets per mossén Casanovas ni per Laporta.

20.- SALAT. El 1854 trobem que era alcalde segon de Sants, Vicenç de Salat (29). El 1869 Joan Salat apareix com el primer de Sants per contribució territorial, i el 1889 encara ho seguia essent. Vivia a la Carretera, 48, i pagava la darrera data 1.378,77 pts. anuals.

21.- SANTOMÀ. Aquesta és la família "bona" de Sants per excel·lència. D'origen rural eren emparentats, no sabem ben bé com, amb els Raventós de cas Codorníu, i com veurem s'hi entrecasaren un temps. La primera no-

tícia és ja del 1724 en que Josep Santomà era propietari d'una casa a Sants; el 1726 havia fet fer una caseta, a la qual era masover Francesc Santamaria i una altra casa a la banda de Marina, de la qual el masover era Francesc Feu; quatre anys després havia fet construir tres cases més que eren habitades per sis famílies. En sis anys sis cases, era el propietari més important doncs. Entre els propietaris de 1787 segueix figurant entre els primers un Josep Santomà, que cal suposar que seria un fill de l'anterior i un Pau Santomà, que també podia ésser-ho. Els Santomà posseïen també una tomba a dintre de l'església antiga, en la qual sabem que havien fet enterrar dos vicaris de Sants, el pare Soler el 1754 i el pare Puig el 1761, indicatiu clar de bones relacions amb l'església. Relacions que continuaren a tot el llarg de la història: del 1831 al 1841 figura un dia del novenari d'advent dedicat a les intencions de Sabina Santomà; des del 1835 hi ha instituídes dotze misses per l'aniversari de la mort d'Agnés Santomà; el 1831 un noi Santomà, Josep, de dotze anys cantava a l'escolania de mossén Casanovas; el 1851, Roseta Santomà era administradora de la "Divina pastora"; finalment el juliol de 1936 la casa dels Santomà de la plaça de l'església va ésser cremada juntament amb el temple, com més endavant detallarem.

L'eufòria constructiva no fou només un fenomen set-centista. Així, i a tall d'il·lustració, trobem el gener de 1850 a Joaquim Santomà que demana permís per a edificar una casa a la carretera de la Bordeta que ha encarregat a l'arquitecte Carles Gauran; el novembre de

-- 1868 Josep Santomà demanà permís per a edificar una casa al carrer de Sant Josep. avui Jocs Florals; el desembre del mateix any és Ricard Santomà qui demanà permís per a edificar al carrer del Sant Crist. I encara en podríem trobar més d'exemples.

L'home important, el cap de família d'aquesta segona meitat del vuit-cents sembla que era Josep Santomà i Gelàbert, que si era el noiet de l'escolania, hauria nat el 1819 aproximadament. Ell figura el 1869 i el 1870 entre els dos primers llocs per la contribució territorial i surt a totes les comissions i càrrecs que en representació dels propietaris són fetes. El 1889 figura domiciliat al carrer de la Mina, 26 -avui Olzinelles, per tant la casa que cremà el 1936-, en tercer lloc entre els contribuents amb 975 pts. anuals; probablement les transmissions d'una família nombrosa havien repartit el patrimoni. Els mateixos anys sona també molt Frederic Boatell i Santomà, diverses vegades alcalde de Sants, que en la llista del 1889 figurava el vuité, habitant a la Carretera, número 17 i amb 471,89 pts. de contribució anual.

Sabem també que una filla Santomà casà amb Rossell, metge de Roda de Berà, i que una altra, Maria Engràcia, esposà el sociòleg catòlic Jaume Raventós que devia ésser mig cosí (30). Finalment, podem dir també que un altre fill probablement, Jaume Santomà i Raventós -si fos fill explicaria el parentiu amb can Codorniu, ja que sa mare en seria filla i els altres Engràcia i Jaume cosins

bons -figurà entre 1915 i 1921 a la junta directiva de la caixa d'Estalvis, la dels "marquesos" i que, home de la Lliga- i tot quadra: propietaris del sòl, religiosos, dretans; vegeu en aquest sentit el darrer capítol d'aquesta part on Carreras Candi és analitzat en aquest mateix sentit -s'en presentà com a representant pel districte VII, de Sants a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931; només tragué 2.029 vots, fou per tant derrotat pels candidats de l'Esquerra republicana, que formaren la majoria, i pels de la coalició republicana-socialista, que formà la minoria.

22.- SOLER. Un altre dels cognoms corrents. El 1726 Francesc d'Asís Soler era propietari d'una "barraqueta". Prop de cent anys després, el 1825 els germans Félix i Teresa Soler -o matrimoni?- donen a l'església de Santa Maria de Sants la casa del costat de la carnisseria, en escriptura feta el 24 de març del dit any davant del notari Josep Mª Sairols.

23.- TORRES. Aquest llinatge és en el mateix cas que l'anterior de corrent. El 1724, n'apareixen així dos, l'un Salvi, propietari d'una casa de la qual era masover Gaspar Lligades, l'altre, Valentí d'una segona casa de la qual n'era masover Mateu Jansana. És curiós, -mostra de que el cognom és corrent potser- que el mateix any un Valentí Torres figurava també com a masover d'una casa dita "les Amalgozes", situada a Marina, i propietat de Francesc Padellàs, del qual no he trobat cap altra informació.

Un propietari que no hem esmentat, però que degué tenir molta importància, sobretot en els temps més reculats és l'ESGLÉSIA. Efectivament, per bé que no posseïm una investigació exhaustiva si que tenim prou notícies per a interpretar-ne l'abast. Així, per exemple, sabem que ja al segle XII (31) la comunitat eclesiàstica de Sant Adrià posseïa un alou a Sants, a la banda de Marina, en una partida anomenada "les Llanes", prop de l'estany de Banyoles i dins del terme de la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana. En un document de 1162 sembla que aquest mateix alou ha passat a la comunitat de regulars de Terrassa, ja que així s'en dedueix de la seva ubicació; sempre doncs, domini eclesiàstic. Més important però fou en aquest segle la formació d'un patrimoni de terres en aquest mateix sector per part del monestir cistercenc de fundació recent de Santa Maria de Valldaura del Vallés, que aviat es traslladà a l'actual terme d'Aiguamúrcia, a la comarca de l'Alt Camp, formant el conegut cenobi de Santes Creus. Efectivament, el dit monestir, rebé el 2 d'abril de 1161 -onze anys després de la seva fundació, senyal de l'impacte que causà el nou estil monacal- la donació d'un tros de terra, prop de l'estany de Banyoles a Sants, feta per Pere Claromunt, sagristà de la canongia de Barcelona, el qual acabà ingressant a l'orde i morí a Santes Creus. Aquesta donació constituí el nucli de les propietats de Santes Creus a Sants, que s'agrandiren fins arribar d'aquest estany fins a mar -terres dolentes com veurem al capítol vinent- a base de donacions, com la d'Eimeric de Perússia el 1161 també i la del seu veí Esteve de la

Roca el 1163, i a base de la compra del darrer tros de la partida el 1168. Aquest patrimoni creat en set anys, que figura a tots els arxius de la comunitat, fou alliberat de pagar delme a Barcelona el 1188 pel bisbat de la ciutat a canvi del dret de pas per terres del cenobi a l'Alt Camp, i fou conservat pel monestir fins a la darrereria del segle XIV, fins al 1384 en que les bescanviaren pel castell de la Sala de Comalats, perdent després el rastre d'aquestes propietats.

No tornem a tenir notícies de propietat eclesiàstiques, que devien continuar fins a començaments del segle XVIII. El 1724 figuraven així la casa rectoral, que devia ésser ben a prop de l'església -sembla que al mig hi havia l'antic cementiri-, l'ermita de Port, que no està massa clar que fos propietat eclesiàstica, ja que sembla que era un anexe del dit "castell de Port" que era propietat particular (32), i, finalment, una casa a Marina dels capellans de Sant Felip Neri, fet un xic curiós si tenim en compte que la primera casa dels felipons a Barcelona fou instal·lada el 1673; podia tractar-se de la propietat d'aquells rodals que hem vist passar de mans d'una comunitat a una altra.

Entre els propietaris de 1787 no n'apareix cap dels esmentats fins ara i, en canvi, sí una casa que pertanyia als cartoixos de Scala Dei, del Priorat. La cartoixa, com aquests béns de religiosos i molts d'altres foren afectats per la desamortització. Si de la cartoixa avui no en resta més que l'esquelet de parets

envaïdes d'herbes, com una mena d'escenari romàntic al peu del Montsant, del sector que estudiem també n'hem trobar algun rastre d'aquesta desamortització dels béns eclesiàstics de començaments del vuit-cents. Efectivament, en la ja esmentada escriptura de Pau Muhtadas (33) apareix aquest venent en emfiteusi a Esteve Bonafont, rajoler del barri de Sant Beltrán, avui Hostafrancs, una peça de terra campa al paratge anomenat "Sant Just", a la falda de Montjuïc que havia adquirit el 6 d'octubre de 1840 a rel de la desamortització. Aquesta peça de terra, mala de localitzar com totes les indicacions de temps reculats, devia ésser o a Sants o termenjant-lo, ja que, com hem vist a ponent llindava amb la propietat d'un llaurador de santsenc. El que és important però és que durant un temps desaparegueren aquest tipus de propietats religioses.

Així a Sants restà només l'església, el cementiri i la casa rectoral com a propietat de l'Església institució, a la qual, però, com hem vist, els particulars seguien fent donacions (veure Dachs i Soler, més amunt). Més tardanament perdria el cementiri, que passà a ésser municipal -en aquest cas curiosament el cementiri és fora del terme municipal, enclavat al de l'Hospitalet, fet produït ben segur quan ja Sants era part de Barcelona, únic municipi que podia aconseguir aquest expansionisme- però anà guanyant les noves esglésies, capelles i comunitats religioses que s'hi anaren instal·lant.

Per a acabar aquesta anàlisi de la propietat al

sector que estudiem voldria referir-me al cas del Cuyàs, que hem vist abans com a propietaris que urbanitzaven un tros a la vora d'Hostafrancs, el qual conserva encara el nom en un carrer i que, en canvi, no ha sortit com a propietari en cap dels documents que hem estudiat. L'única referència a un Cuyàs que hem trobat és el 1724 en que Josep Cuyàs era masover d'una casa propietat d'una dona, Emerenciana Par.

Podria ésser una casualitat, o podria ésser un pagès que es convertí en propietari, fet força freqüent que a Sants degué ésser comú durant la passada centúria.

Fins aquí hem vist en detall els propietaris de Sants de manera individual, estudi imprescindible per a comprendre les seves actituds davant del creixement urbà, que analitzem més endavant. Cal però tenir una visió una mica de conjunt que ens resumeixi el que hem vist fins ara. Així el 1787 per bé que hem trobat pocs noms de propietaris la impressió que s'en desprén és de que formaven el grup dominant que, aprofitant les influències barcelonines -comerç i comunicacions sobretot- dirigeix l'expansió urbana; Joan Mas ens informa de que d'uns anys enrera dos propietaris han edificat gairebé totes les cases de la nova Carretera ral "quasi bajo un mismo plan" (34).

Del 1851 en tenim informacions diferents. D'una banda a la llista d'oficis dels 757 casats que hi havia llavros a la parròquia, només cinc hi figuren com a

propietaris, xifra baixa, però no tant si tenim en compte que es refereix únicament als qui són exclusivament propietaris, que molts, d'altres oficis, també en devien ésser; cinc caps de casa santsencs vivint exclusivament de rendes a mitjans del segle passat quan la parròquia agrupava uns sis mil habitants no és una xifra tan baixa. D'altra banda, a la llista de la contribució del mateix any, la territorial suposava el 46% del total de contribucions recaptades i cal considerar que llavors ja figuraven els dos "vapors" grans i algunes fàbriques més. La còpia d'aquesta llista que ens ha arribat a través de mossén Casanovas i de mossén Miralles que la mecanografià és la següent:

QUADRE Nº 1- LA CONTRIBUTIÓ TERRITORIAL A SANTS EL 1851.

PROPIETARIS	Producte anual imposable	quota de contr. i recàrrecs	quota trimestral
182 forasters	220.191 rals	31.992 rals	7.980 rals i 17 m
288 veïns	229.809 "	45.563 "	11.390 rals i 26 m
410	520.000 "	77.485 "	19.371 rals 1 8 m

És evident que algun dels dos bons capellans va equivocar-se, ja que llevat de la darrera suma cap és

ben feta; a la primera ni manquen seixant per arribar als 470 que haurien de sortir, a la segona hi manquen 70 mil rals i a la tercera setanta únicament (35), el set número màgic que ens deixa força a les fosques davant d'una informació tan interessant. Això sí, sabem que força propietaris de Sants eren forasters -el 39% o el 44%-, possiblement alguns dels que hem parlat ho era, els Navarro, per exemple. També el 1870 trobem notícies de propietaris forans quan Carles i Rosa Font, germans, de Barcelona, són citats a l'acte municipal del dia 13 de juliol com a propietaris de vuit casetes al carrer del Retir, números 6, 8, 10 i 12 i un terreny d'una mojada al mateix lloc, vora la propietat d'un Planes. N'hi devia haver encara molts més. La dada més interessant però no és el detall numèric, sinó el que indica a continuació mossén Casanovas: "Lo poble consta de mil cases y de aqueixas mil sols ne te 300 de encatrades com també mojudas de terra nihà ... y sols 361 son anunciadas. Lo catastro es 12 p % lo que era está comprés baix lo nom de inmuebles y territorial puja 520.000 rs. fa tant poch que han encatastrat y anunciat com la contribució y recàrrech puja 77.485 rs., quant terriblement mes pujaria aqueixa contribució que faria insoportable si haguesin encatestrat totas las casas y anunciat totas las terras." (35). La conservació dels totals certifica la hipòtesi que feiem, però la constatació -ben lògica llavros d'altra banda, si avui encara és pràctica normal- de l'evasió fiscal ens aconsellen que mirem les dades a nivell només indicatiu, sense necessitat de massa precisió.

En la llista de contribució que copià Victor Balaguer la participació del sector territorial ja ha minvat força, representant només un terç de la total, que si tenim en compte que llavors ja "La España Industrial" i d'altres societats anònimes tributaven a Barcelona, com veurem més endavant, resulta encara inferior, tot i que l'evasió devia ésser també notable.

Així doncs, hem vist fins aquí la formació històrica d'aquesta fracció de la classe dominant que són els propietaris del sòl, en el seu pas de rural cap a urbans. Aquesta només és una petita part de la recerca que calia fer ja que per a comprendre els processos de canvia que es produeixen a la ciutat actual, al sector de Sants, Hostafrancs i la Bordeta en concret, calia fer una dissecció profunda de la situació actual. Com ha hem dit, davant de la impossibilitat d'abastar tot el districte VII com ens hauria interessat i davant de la dificultat de fer una mostra estadística d'una situació a priori tan desconeguda, vaig optar per a buidar les dades d'Hostafrancs, prou representatives del districte i que oferien l'avantatge d'un coneixement previ profund, dins de la unitat de treballs de que parlavem.

01.02. L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT ACTUAL: EL CAS
D'HOSTAFRANCS.

Anem ara a analitzar els resultats del treball derivat de la manipulació de les dades del fitxer de la "contribució territorial urbana" ja descrit al capítol cinquè de la primera part. En la utilització de tota la gran quantitat de material que dites fitxes suposen he efectuat uns certs canvis a darrera hora. Efectivament, com ja ha estat dit, un cop les fitxes copiades la comprovació dels errors abundosos que contenien i de les informacions totalment fora de la realitat en que moltes vegades eren estructurades mme va fer concedir-les-hi una importància molt relativa dintre del cos del meu treball. Darrerament, però el fet de que Na Mercè Tatjer hagi tret a la publicació un primer resum dels seus resultats per a la Barceloneta (37), m'ha induït a intentar seguir una mica el seu mateix camí per tal que els resultats que hem obtingut tots dos siguin comparables i, encara que de manera aïllada de vegades pugui semblar que hom baixa massa a nivell de detall, estic persuadit que és la millor manera de fer que el gran esforç de tots dos no hagi estat tan balder com semblava en principi i que pugui aprofitar alhora a la mateixa Mercè Tatjer a interpretar les seves dades i, sobretot, als demés que vulguin valorar i emprar aquesta font d'informació

-- urbana de tipus fiscal.

El primer resum de la informació manipulada, que afecta al barri d'Hostafrancs en el sentit històric, llevat de dos sectors de mançana de les dues del carrer de "La España Industrial" que he volgut de mantenir completes, per bé que filant prim hi hauriem hagut de segregat els solars de l'antiga riera de Magòria i els de l'altra vora, és el següent:

Hi ha fitxes de 828 finques (38), de les quals sis apareixen sense documentació a l'arxiu d'hisenda, set són de solars que contenen edificis en construcció, cinc són de solars buits encara, sense edificar; resten doncs 810 fitxes amb informació, entre les quals encara cal anotar que hi manca en algunes informació parcial en els punts diferents: de tres hi manca la dada de superfície construïda, en una la d'altura de la façana, en quatre el nombre de plantes, en una la data de construcció, en deu l'ús dels locals, en tres la data dels contractes d'arrendament i en dos el valor cadastral i el líquid imposable. Resulten, doncs, 786 fitxes totalment completes, el que representa un 95 % del total, xifra no gens despreciable.

D'aquest conjunt de fitxes, de les completes i de les incompletes, en resulta l'existència de 559 propietaris de propietat vertical, que posseïen 750 finques, dels quals un 56,9 % residien fora del barri, i el 43,1 % restant ho feien al mateix barri. Les altres 72 finques -ja que de sis en dit que no hi havia informació

... i així queda completat el conjunt de 828 finques del barri-
 eren de comunitat de propietaris, repartits els seus lo-
 cals diferents entre 875 propietaris de propietat horit-
 zontal, dels quals no s'indica domicili, però que cal pen-
 sar que en llur gran majoria vivien al pis de la seva pro-
 pietat, llevat dels que tenien el local arrandat, informa-
 ció que com veurem no sempre és indicada ni de fiar. En-
 tre aquests dos grans grups de propietaris només 17 per-
 tanuien a ambdós, és a dir, que eren propietaris de pro-
 pietat vertical i posseïen locals en comunitat de propie-
 taris.

Aquestes 822 finques totalitzaven en conjunt 6.152
 locals, el 19% dels quals eren a les finques de propietat
 horitzontal, Del total de locals un 30% gairebé s'els re-
 servaven per a ells o per a llurs famílies o no especifi-
 caven que els inguessin arrendats els propietaris dels
 dos grups esmentats, pel que corresponia una mitjana d' 1,3
 locals per propietari teòric; els 4.319 locals restants
 figuraven com a arrendats. Del mateix total de locals un
 19% eren destinats a negocis, un 1,4 % a la indústria i
 el 79,6% restant a habitatge, lògicament l'ús majoritari;
 entre els locals destinats a la indústria prop de la meitat
 eren de propietat, essent, en canvi els percentatges molt
 inferiors en els destinats a negocis i habitatge on predo-
 minava clarament l'arrendament, predomini que d'ésser més
 acostades les dades a la realitat encara seria molt més
 gran.

Finalment, les 822 finques podem dir que totalitza-

ven una superfície de sòl de 270.103,89 m², una superfície construïda de 615.907,91 m², el que suposa 2,3 m² construïts per cada m² de superfície dels solars. El valor cadastral conjunt pujava a 1.769.055.731 pessetes, el que representava un líquid imposable de 49.533.557 pessetes.

Si prenem com a referència la Barceloneta -única que podem prendre d'altra part- per a aquestes xifres totals podem veure de primer cop d'ull com hi ha més finques, un 18% més, més locals, un 35% més, fet que es denota en la relació locals-finques que a la Barceloneta és força més elevat, amb 9,5 locals per finca, front als 7,5 d'Hostafrancs. La superfície total del sòl és lògicament més gran, encara que no tant, només un 7% més, però en canvi la superfície construïda és menor en un 5%, així com el valor cadastral i el líquid imposable, és clar. Aquest fet suposa per a la Barceloneta una relació de 2,0 m² de superfície construïda per cada m² de superfície de sòl, menor que la que registravem per a Hostafrancs i que crida més l'atenció si tenim en compte que en canvi el nombre de locals per finques era molt més elevat. Aquest contrast només pot ésser explicat per dos factors, l'un la major abundància a Hostafrancs de locals destinats a negocis i indústria, un 20,4% del total com hem vist, front al 13,6% a la Barceloneta; aquests locals solen ésser més grans, per tant a igual superfície construïda menor nombre de locals. El mateix deu passar en els locals destinats a habitatge que deuen ésser més grans a Hostafrancs, com ja veurem. Finalment poden haver-hi raons de tipus molt particular -com és ara la presència dels terrenys de la

- R.E.N.F.E. a la Barceloneta que en grans solars deu tenir poca superfície construïda.

Tot plegat, doncs, hem assenyalat el volum de material, les magnituds entre les quals ens hem mogut. Aquesta comparació general penso que és a més força útil de cara a l'aproximació a barris de casc antic i degradats. Tot aquest material l'hem organitzat seguint tres grans grups. L'un que fa referència a l'equipament immobiliari, que figura en el capítol tercer d'aquesta segona part, dedicat a l'estudi de la morfologia urbana; un segon que fa referència als propietaris i a les seves característiques i estructura, que ocupa el subapartat següent; finalment, en un tercer grup estudiem tot el que fa referència a aquesta nova forma de propietat, la comunitat de propietaris, molt significativa per als barris populars i per a l'anàlisi de la mitologia de l'accés a la propietat de l'habitatge, aquest material forma el segon subapartat que iniciem tot seguit.

01.02.01. L'estructura de la propietat vertical.

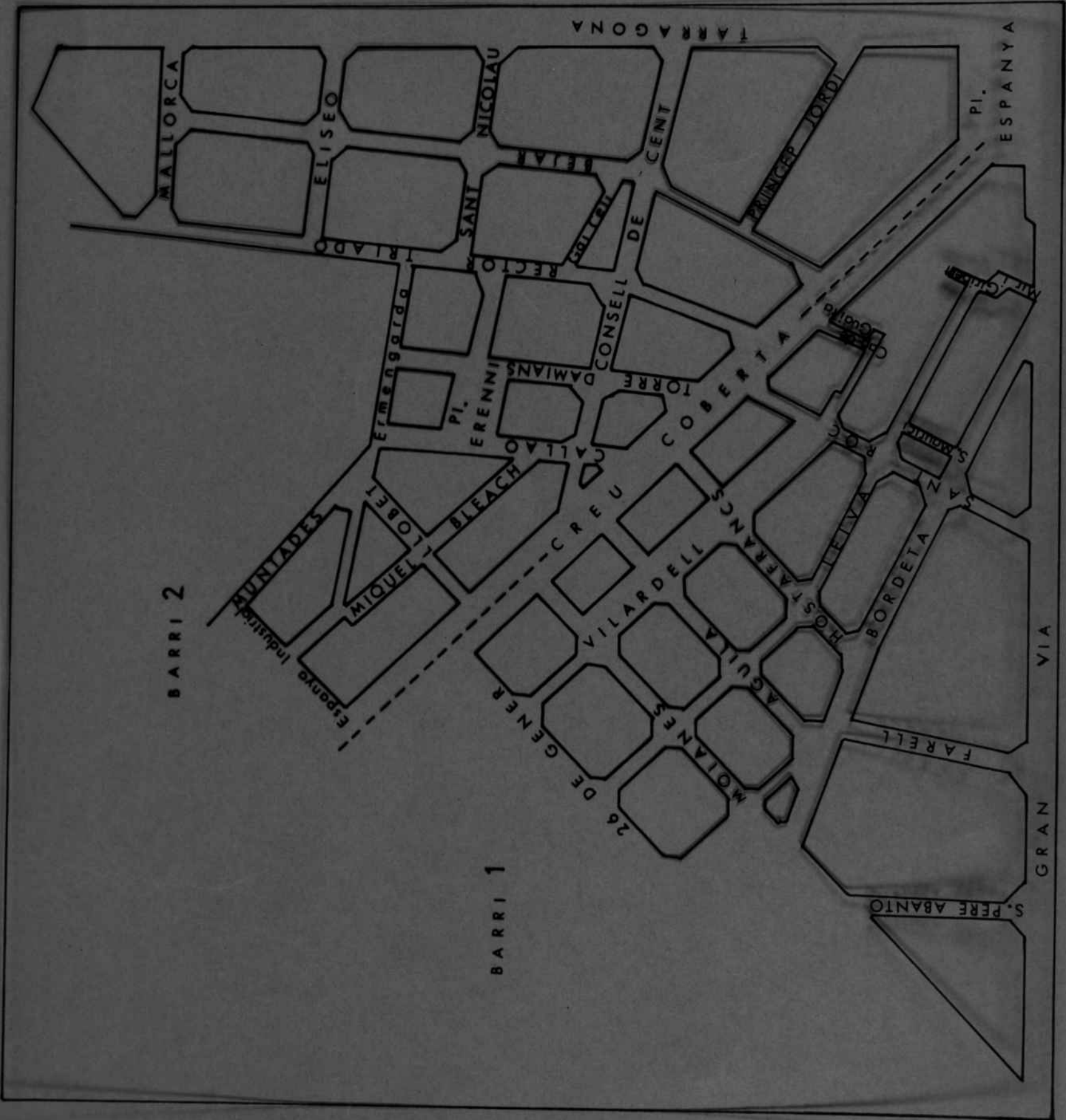
Per a entendre quina és l'estructura dels propietaris d'Hostafrancs hem desglosat els dos grups dels quals parlavem, els de la propietat vertical, els importants a l'hora de la renovació del barri ja que posseïsen tota la finca, solar i edifici, dels de la propietat horitzontal, grup nou al barri amb un gran arrelament, a ell, és clar, però amb poc poder de decisió sobre el futur. El gros del treball és encaminat a destriar-ne aquesta estructura per al qual disposem d'una gran quantitat de dades com hem vist. Començarem per la residència dels propietaris per tal d'intentar després d'establir una tipologia de propietaris en funció d'unes determinades característiques referides a les variables diferents que hem manipulat. En el text intercalem els quadres resum més important i els mapes que hem elaborat, en canvi el gros de les dades, llistats i quadres amplis i detallats figuren en apèndix.

a) Els propietaris segons llur residència

Ja hem indicat en començar que dels 559 propietaris d'Hostafrancs el 1970, un 56,19% residien fora del barri, mentre que el 43,1% restant, 241 ho feien al mateix barri.

El mapa nº 2 mostra clarament quina és la repartició de les finques al barri segons la residència de llurs propietaris; aquest mapa juntament amb la dada general anterior ens dóna ja unes primeres indicacions força interessants. En primer lloc destaca que un fort percentatge de persones de fora del barri són les que poden decidir el seu futur, fet que serà decisiu tot allunyant la decisió dels interessats directament. Però l'observació del mapa revela que aquest percentatge és més elevat que no sembla, més que el ja significatiu 56,19% . Efectivament, podem veure com els solars dels residents al barri -els de la gama de blaus- per bé que regularment repartits, són més escassos a les artèries principals; Carretera, Tarragona, Consell de Cent i Gran Via. A més solen ésser de dimensions més reduïdes, el que agreuja el mateix fet. Pot semblar un xic exagerat el que acabo d'afirmar, però no ho hauria fet si el coneixement del barri no m'indiqués que més enllà de la informació d'hisenda la realitat és més dura encara. Efectivament, apareixen com a residents al barri les finques que pertanyen a persones jurídiques que hi estan domiciliades, però que no hi tenen, és clar, el centre de decisió; i aquests formen els solars més grans de color blau: "Manufacturas Cerámicas" entre la Gran Via i la carretera de la Bordeta, avui ja en plena tasca d'aixecar pisos; "Hierros y Aceros Moldeados", o "H.A.M.S.A." davant de "La España Industrial", o els locals de negocis de Turró Marés entre Tarragona i Consell de Cent, o els de las "Hijas de la Caridad de San Vicente de Paúl" del carrer Leyva entre Hostafrancs i Àguila. Si descompten

TARRAGONA

BARRI 2

BARRI 1

VIA GRAN

MALLORCA

ELISEO

SANT NICOLAU

CENT

PRINCEP JORDI

ESPANYA

TRIBADO

RECTOR

DE

CONSELL

TORRE

BOBERTA

ERENNI

DAMIANS

CALLAO

ERENNI

CUBERTA

R.O.C.

S. MARI

S. MATEU

MUNTADES

MIQUEL

BLEACH

CREU

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

26 DE GENER

MOLANES

FARELL

S. PERE ABANTO

LORET

EMENEGODA

ERENNI

DAMIANS

CALLAO

CUBERTA

R.O.C.

S. MARI

S. MATEU

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

BORDETA

S. ANTONI

S. PERE ABANTO

FARELL

MOLANES

26 DE GENER

VILARDELL

AGULLA

HOSTAFAERANS

aquest, els més grans, més d'altres que n'hi deu haver encara el panorama ja no sembla exagerat, al contrari. Cal afegir-hi, a més, casos com el del solar de la cantonada Sant Roc-Leyva, de Domènec Pavia i Fernández que assegura que viu allà i la fitxa mateixa indica que és un solar sense edificar i la foto mostra les tres parets que l'envolten i prou. Però si hisenda ho dóna per bó en aquest cas tan evident, que no deu passar amb d'altres...! Així doncs majoria de propietaris forans, i encara dels solars més grans i més ben situats.

El quadre nº2 mostra la distribució dels propietaris segons la seva residència ja una mica més específica i el número de finques que cada grup detenta:

Quadre 2.- Residència dels propietaris

LLOC DE RESIDÈNCIA	NOMBRE PROPIETARIS		NOMBRE FINQUES	
	total	%	total	%
Hostafrancs, mateixa finca	205	36,7	288	38,4
Hostafrancs, en altra finca	36	6,5	41	5,5
Sants	30	5,4	35	4,7
Barcelona, reste municipi	254	45,4	348	46,4
resta de la Comarca(1953)	13	2,3	13	1,7
resta de l'Àrea metropolitana	8	1,4	10	1,3
resta de Catalunya	8	1,4	10	1,3
resta d'Espanya	2	0,4	2	0,3
estranger	3	0,5	3	0,4
TOTALS	559	100,0	750	100,0

Aquí, el que més destaca respecte als resultats de la Barceloneta és que en aquell barri hi ha un elevat percentatge de "no consta" -en torn al 13%- que enmascara força els resultats per a poder-los comparar. En aquest quadre veiem com els propietaris residents a Sants presenten unes magnituds semblants a la de propietaris del barri residents en una altra finca el que denota l'existència d'una situació força semblant entre ambdós barris. Però el predomini més aclaparador correspon, com en el cas de la Barceloneta també, a la ciutat de Barcelona.

Els mapes 3 i 4, mostren la repartició dels propietaris residents a Barcelona, i al barri agrupats pel nombre de locals que posseeixen. La distribució a Barcelona (mapa 3) és força irregular, és clar, però s'en poden destacar uns quants fets rellevants. D'una banda hom detecta un pes notable del sector central de la ciutat, especialment de les mançanes situades entre passeig de Gràcia i rambla de Catalunya -15 finques-, de les compreses entre Gran Via, passeig de Sant Joan i ronda de Sant Pere -21 finques-, o els sectors en torn de la Concepció i del Ninot. La Barcelona vella també presenta alguns punts escadussers, més importants per la presència de l'Ajuntament -7 finques- i del bisbat -5 finques-. De la primera corona de barris destaquen Gràcia i Sant Gervasi, sobretot. Dels barris populars, podem observar com els més pròxims tenen uns percentatges importants, sobretot Sants, el sector de l'escorxador, el barri de Sant Antoni i el Poble Sec, encara que menys; les Corts, en canvi no té més que un propietari i encara en el sector de Calvo Sotelo. Els

LETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS

FORA DEL BARRI SEGONS EL NÚMERO DE FINQUES QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents fora del barri segons el número de finques que posseeixen.

- ★ una
- ◆ dos
- tres
- quatre
- ▲ cinc
- sis
- set

MAPA n° 4.- ELS PROPIETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS
AL BARRI SEGONS EL NÚMERO DE FINQUES QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents al barri segons el número de finques que posseeixen.

- ★ una
- ◆ dos
- tres
- ⊙ quatre
- ⊕ cinc
- ▲ sis
- ⊗ set

Arca

demés barris populars no en tenen pràcticament cap, un a la Barceloneta, un al camp de l'Arpa, dos al sector de Fabra i Puig d'urbanització recent, però cap als barris populosos de Sant Martí, ni de Sant Andreu ni més enllà. A la vall d'Hebron n'apareix un, però es tracta d'un hostafranquí internat a les llars Mundet -amo de la finca de la cantonada Gai Geli-Béjar. Tampoc però hi ha massa propietaris als barris de residència de classe alta ja que només en hi ha un a Sarrià, però al casc antic i un a les Tres Torres igual. És a dir que és el sector de l'eixample la residència majoritària dels propietaris d'Hostafrancs, així com els barris més propers, llevat de les Corts.

Respecte a la Barceloneta sembla que la situació es força semblant quan a la concentració de propietaris al sector central, potser més acusada i tot en aquest cas, que, en canvi, no presenta el veïnatge d'àrees d'una certa densitat de propietaris com en el cas d'Hostafrancs, per causa ben segur de l'especialíssim origen d'aquest barri mariner.

El mapa 4 mostra aquesta mateixa distribució dintre del barri d'Hostafrancs, equivalent la ubicació als solars blau clar del mapa nº 1, però amb la indicació de la seva importància ja, segons el nombre de finques que posseeixen; de punts però en hi ha més perquè alguns propietaris viuen a cases d'altri. Es pot apreciar clarament el predomini de propietaris d'una sola finca al costat de molt poques que en tenen més d'una,

-- és a dir que la característica predominant dels propietaris locals és que són petits propietaris. D'ara en endavant anirem matitzant justament tot això.

b) Els propietaris segons les característiques físiques de llurs finques.

Si fem referència abans que res a la superfície de les finques tot d'una destaca que la majoria són mitjans i petit propietaris, ja que sumant totes les finques que posseeixen la gran majoria són per sota del 500 m^2 , més exactament més de les quatre cinquenes parts. Efectivament, 42 propietaris tenen manys de 100 m^2 de superfície total, el que constitueix un 7,5% clarament classificable com a petits propietaris, mentre que 417 més tenien finques que en total sumaven entre 100 i 499 m^2 . El 17,9% restant només té finques que totalitzen superfícies superiors.

Si examinem ara la distribució de percentatges segons la residència dels propietaris, a primera vista sembla no confirmar-se el que deien suara. Efectivament, els petits propietaris son en sa majoria residents al barri, però sense massa diferències 22 i 20 respectivament. En canvi els propietaris mitjans són més nombrosos els que resideixen fora del barri -el 59,5% dels 417 que veiem abans. Els mape 5 i 6 mostren la distribució a Barcelona i al barri respectivament dels propietaris segons la superfície que posseeixen i tots dos són clara mostra del predomini absolut dels mitjans propietaris. Per a trobar,

IETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS

FORA DEL BARRI SEGONS LA SUPERFÍCIE DE LLURS SOLARS

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents fora del barri segons la superfície de llurs solars

- ★ menys de 100 m²
- ◆ de 100 a 249 m²
- ◻ de 250 a 499 m²
- ◼ de 500 a 749 m²
- ◽ de 750 a 999 m²
- ◾ de 1.000 a 4.999 m²
- ◿ de 5.000 m² i més

MAPA. n° 6.- ELS PROPIETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS
AL BARRI SEGONS LA SUPERFÍCIE DE LLURS SOLARS

Els propietaris del sol d'Hostafrancs residents al barri segons la superfície de llurs solars.

- ★ menys de 100 m²
- ◊ de 100 a 249 m²
- de 250 a 499 m²
- ⊙ de 500 a 749 m²
- ◌ de 750 a 999 m²
- ▲ de 1.000 a 4.999 m²
- ⊕ de 5.000 m² i més

-- doncs, algun element significatiu cal mirar els grans propietaris, fet que ens confirma les conclusions anteriors.

Efectivament, dels cent grans propietaris que resten meitat i meitat residien fora i dintre del barri; el mateix nombre, però és clar percentatges diferents ja que són més els propietaris residents fora del barri. Però si mirem el mapa 6, podrem observar com l'únic propietari de més de 5.000 m² és "Manufacturas Ceràmicas, S.A." de que hem parlat abans, i com entre els 19 propietaris d'entre 1.000 i 4.999 m² un és "H.A.M.S.A.", l'altre són les "Hijas de la Caridad" i un altre Turró Marés, per no citar més que els que havíem citat abans. Així doncs, és confirmada plènamment l'observació primera de que els solars més grans que figuren com a residents al barri, depenen en realitat de decisions que es prenen a fora. A la tercera part d'aquest treball, justament s'en dóna un exemple a rel de "Manufacturas Ceràmicas, S.A.". Els dos més grans propietaris residents a Barcelona els trobem localitzats a la plaça de Sant Jaume -l'Ajuntament- i a travessera de Gràcia-Aribau, una immobiliària.

De tota manera la superfície dels solars que posseeixen no és més que una dada aproximativa a la importància dels propietaris, ja que segons d'altres criteris aquesta pot variar. Cal recordar però, que malgrat la valoració actual que les finques puguin tenir, sempre és aquesta superfície del solar la determinant de cara a una

renovació o reconstrucció del barri.

Segons la superfície de construcció que hi ha a cada una de les finques que els propietaris tenen podem saber una mica la importància de l'edificació que conté. En aquest punt també els petits i mitjans propietaris són majoria, encara que no tant acusada com en el concepte anterior de simple superfície posseïda. Efectivament, d'una banda trobem a 17 propietaris amb gens -solars sense edificar- o amb menys de 100 m^2 de superfície construïda, el que representa un 3% de tots el propietaris, que tenen generalment cases d'una planta, habitatges, antics o locals de negocis, de dimensions reduïdes. D'altra banda, 382 propietaris, un 68,3% més tenen finques d'entre 100 i mil m^2 , mentre que encara són 155 els que en tenen d'entre mil i 5 mil m^2 i que podrien ésser classificats com a propietaris mitjos-grans. Donada la diferència que comentaven en començar entre Hostafrancs i la Barceloneta en aquest concepte, Mercè Tatjer ha situat en posseir més de mil m^2 de superfície construïda un dels criteris per a determinar els grans propietaris. En el nostre cas haurem de matitzar una mica més, encara, ja que entre aquest poden haver-hi moltes més diferències. Finalment destaquen tres propietaris que posseeixen més de cinc mil m^2 , un que en té una mica més de set mil, la "Caixa", un altre amb una mica més de quinze mil, les "Manufacturas Cerámicas", i un altre amb més de trenta mil, l'Ajuntament de Barcelona.

Tres grans propietaris i tots tres situats fora

-- del barri en els seus centres de decisió. I en aquest concepte destaca en general, al contrari que abans un major predomini de grans propietaris entre els residents fora del barri, sense comptar i tot aquests tres casos excepcionals. Efectivament, mentre els propietaris de menys de mil m² de superfície construïda representen el 68,2% de tots els propietaris residents fora del barri, front al 71% dels que hi resideixen, les proporcions s'inverteixen respecte dels que posseeixen més de mil m², 29,5% front a 26,6% respectivament. Veiem doncs, com a mida que anem matitzant conceptes és confirmada més i més la hipòtesi que feiem d'allunyament del barri dels centres de decisió més importants.

Una informació complementària, però, no igual, a la de la superfície construïda és el nombre de locals que cada propietari posseeix, una de les dades que ha estat més difícils de manipular i d'interpretar. Com a resum més clar de totes les dades i de tots els quadres que figuren a l'apèndix hem elaborat el quadre següent:

./..

Quadre 3.- Classificació dels propietaris segons nombre de locals que posseeixen i nombre de locals que totalitza cada grup.

NOMBRE DE LOCALS	P R O P I E T A R I S					
	fora		barri		TOTAL	
	P	%	P	%	P	%
cap	3	1,0	3	1,3	6	1,1
- de 5	94	29,5	105	43,6	199	35,5
de 5 a 9	95	26,8	69	28,6	154	27,4
de 10 a 14	72	22,6	35	14,5	107	19,1
de 15 a 19	32	10,1	12	5,0	44	7,8
de 20 a 29	18	5,7	10	4,2	28	5,1
de 30 a 49	12	3,7	5	2,0	17	3,2
de 50 i més	1	0,3	2	0,8	3	0,5
n.c.	1	0,3	-	-	1	0,2
TOTALS	318	100,0	241	100,0	559	100,0

NOMBRE DE LOCALS	L O C A L S					
	fora		barri		TOTAL	
	L	%	L	%	L	%
cap	-	-	-	-	-	-
- de 5	223	7,3	302	15,9	525	10,5
de 5 a 9	550	17,8	453	24,0	1003	20,1
de 10 a 14	856	27,7	398	21,0	1254	25,2
de 15 a 19	521	16,9	204	10,8	725	14,6
de 20 a 29	432	13,8	223	11,6	655	13,1
de 30 a 49	435	14,2	197	10,5	632	12,7
de 50 i més	72	2,3	118	6,2	190	3,8
n.c.	7	-	-	-	-	-
TOTALS	3089	100,0	1895	100,0	4984	100,0

Del quadre s'en desprén clarament ja una classificació de propietaris. Efectivament, podem observar com més d'una tercera part dels propietaris, el 35,5%, posseeixen tan sols una dècima part de tots els locals, el 10,5%. A l'altre extrem i per a les finques de més de 30 locals, que són ja els blocs moderns de densitat elevada, el 3,8% dels propietaris posseeix, en canvi, el 16,5% de tots els locals d'Hostafrancs. Vint propietaris, persones físiques o jurídiques són posseïdors d'una sisena part de tot el parc de locals per a tots els usos del barri. Dintre d'aquestes mateixes magnituds, i sense tenir en compte les matitzacions que feiem abans, podem observar com mentre entre els vint grans propietaris gairebé dues terceres parts -13- són residents fora del barri, entre els petits la proporció s'inverteix, per bé que no tant, essent els residents al barri un 53% dels 199 totals.

D'altra banda, destaca també el pes encara de les finques petites i mitjanes, que tenen de 5 a 15 locals, que representen el 45,3 de tots ells i són posseïts pel 46,5% dels propietaris, percentatges tots dos força equilibrats. Entre ells l'única diferència és que entrè els residents al barri tendeixen a dominar els més petits, els propietaris de 5 a 10 locals, mentres que entre els residents fora del barri els que destaquen són els que tenen entre 10 i 15. Sempre la mateixa tendència, que hem pretés de reflexar també cartogràficament en els mapes 7 i 8. El primer indica força bé que la majoria de propietaris que constataven que ocupen els barris popu-

PIETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS

FORA DEL BARRI SEGONS EL NÚMERO DE LOCALS QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents fora del barri segons el número de locals que posseeixen.

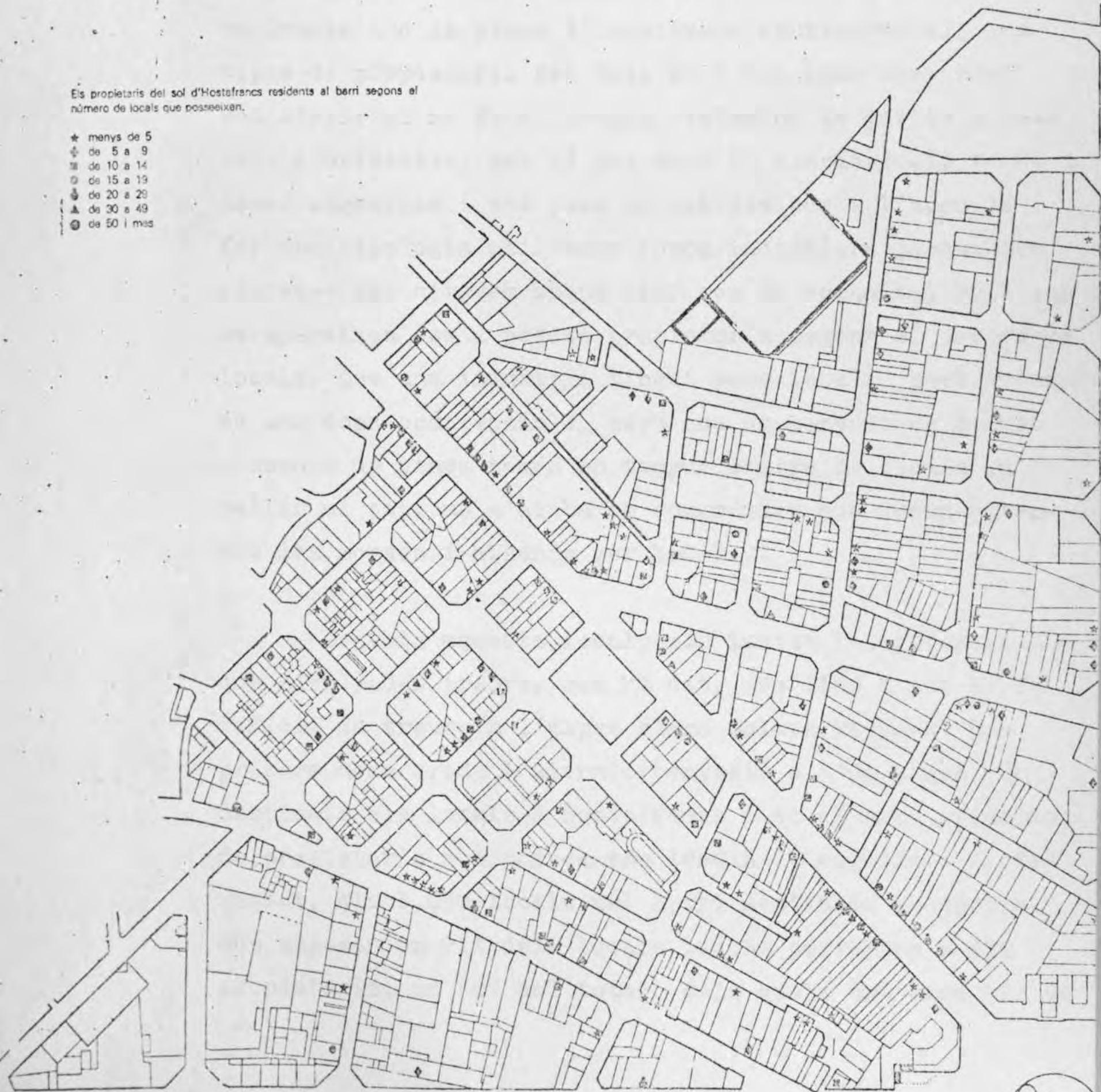
- ✱ menys de 5
- de 5 a 9
- de 10 a 14
- de 15 a 19
- de 20 a 29
- de 30 a 49
- 50 i més

MAPA n.º 8.- ELS PROPIETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS
AL BARRI SEGONS EL NÚMERO DE LOCALS QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sol d'Hostafrancs residents al barri segons el número de locals que posseeixen.

- ★ menys de 5
- ◊ de 5 a 9
- ▣ de 10 a 14
- de 15 a 19
- ◐ de 20 a 29
- ▲ de 30 a 49
- ⊙ de 50 i més

lars dels voltants d'Hostafrancs són petits i mitjans propietaris, amb molt poques excepcions. Mentre que els més grans, en canvi, per bé que força repartits, són més concentrats cap al centre de la ciutat; destaca sobretots la "Caixa", a la via Laietana, amb 72 locals. A Sarrià, Sant Gervasi, Vallcarca els propietaris són també grans, mentre que als nuclis que havien assenyalat al passeig de Gràcia i a la plaça d'Urquinaona contrasten els dos tipus de propietari. Del mapa nº 8 ben poca cosa s'hi pot afegir si no és el notori predomini de petits i mitjans propietaris, per bé que aquí la consideració torna a ésser enganyosa i ens posa en guàrdia per a l'hora de fer una tipologia utilitzar força indicadors ja que les empreses que citavem abans així com la comunitat religiosa apareixen com a petits propietaris segons el nombre de locals. Que una indústria tingui pocs locals, però grans, és una cosa comprensible, però que un convent de monges i escola de nenes només en tengui quatre de locals fa ballar el cap, no s'acaba de comprendre que deuen entendre les monges i hisenda per local...

De tots aquests locals són tantes les informacions que s'en poden treure, com he dit, que fins i tot es fa difícil de treure'n l'aigua clara moltes vegades. Una primera cosa crida l'atenció respecte a l'ús a que són destinats els locals d'Hostafrancs i és el gran predomini de propietaris que posseeixen locals de negocis. Efectivament, els 1.050 locals del barri destinats a negocis, que suposen un 21% dels locals totals pertanyen a 459 propietaris, un 82% del total, dels quals una mica més de

-- la meitat són residents fora del barri. Així a cada un d'aquests quatre cinquenes parts dels propietaris totals li correspon una mitjana de 2,3 locals de negocis, mitjana més elevada pels residents fora del barri, que és una dècima més alta. Aquestes xifres criden força l'atenció i remarquen bé el caràcter comercial d'Hostafrancs que ja coneixem; és especialment destacat el fet de que els propietaris de més de dos locals de negocis constitueixen el 28,1% del total de propietaris de locals de negocis i que el percentatge s'eleva al 32,3% si només considerem els residents fora del barri. Els grans propietaris comercials, doncs, viuen fora del barri, o bé perquè ja hi vivien, o bé perquè n'han marxat; en els dos casos però, el control de les decisions s'escapa també del barri.

Els locals destinats a indústria eren ja pocs el 1970, 80 només l. 1,6% de tots els locals, dels quals la propietat era força concentrada en poques persones, físiques o jurídiques. Efectivament, només un 0,3% dels propietaris, 35 en total, tenien locals d'ús industrial, en aquest cas la majoria residents al barri pel fenomen que ja hem indicat de que estan domiciliats com a societats i en el local mateix no a la seu social. Altra vegada però el nombre de locals no és un índex complet ja que el propietari que apareix amb vuit locals destinats a activitats industrials és Beatriu Llaveria, que viu al barri de Sant Antoni i té llogats tota una sèrie de petits locals destinats a petites indústries.

Els locals destinats a habitatge, lògicament, majoritaris entre tots els locals, són posseïts per un 85,5% de propietaris, també clarament majoria. No cal dir que els percentatges de propietaris no sumen cent ja que són molt nombrosos els propietaris que posseeixen locals destinats a negoci i habitatge, i encara alguns que els tenen de dedicats als tres usos, negoci, indústria i habitatge. En aquest aspecte són més percentualment els propietaris residents al barri que els que habiten fora, ja que bona part d'aquests petits propietaris que hem anat veien a llurs cases pròpies.

Finalment, podem veure la importància dels locals, de qualsevol dels tres usos, que són llogats, és a dir, la quantitat de llogaters que té cada propietari en conjunt. Podem observar com un 43,9% dels propietaris posseeixen tan sols el 18,9% dels locals llogats, el que incideix en aquest aspecte de petit propietari predominant, ja que compren els que tenen sis o menys locals a lloguer -això entre els que ho confesen, si més no-. A l'altre extrem, el 4,4% dels propietaris, que posseeixen vint-i-cin o més locals llogats, tenen el 20,9% de tots aquests locals. El nombre de locals de lloguer que més destaca de tota la sèrie entre 1 i 61 que trobem posseeixen els propietaris d'Hostafrancs el 1970 és el de dotze, dels quals en trobem vint-i-sis propietaris, el 4,7% de tots ells, que totalitzen 312 locals, el 7,3% del conjunt de locals de lloguer. La mitjana en canvi de locals de lloguer per propietari era de nou. Quan a les diferències entre els propietaris residents al barri i

fora segons aquest concepte, apareixen ben clares; pràcticament tots els propietaris de fora -21'92,8%- tenen locals arrendats és clar, i els que no en tenen és per causa d'una declaració mal feta o perquè tenen el negoci a Hostafrancs però no hi viuen. Els residents al barri, però, en un 23,3% no tenen locals arrendats, ja que són propietaris tan sols del seu habitatge i, a tot estirar, d'un negoci propi també. Així resulta que dels 4281 locals arrendats, una mica més de les dues terceres parts pertanyien als propietaris residents fora del barri, que assoleixen una mitjana de 9,7 locals per cada un; si hi poguéssim afegir les matitzacions correctores que diverses vegades hem esmentat, les proporcions serien encara més notables.

c) Els propietaris segons les característiques econòmiques de llurs finques.

La valoració econòmica de les finques, que és la finalitat de les fitxes que ens serveixen de base, és probablement la dada més insegura, ja que és on més interès tenen els propietaris d'evadir la realitat. Justament quan estudiem les característiques de les finques d'Hostafrancs al capítol de morfologia podrem trobar-ne alguns rastres d'aquests intents d'evasió. Per exemple, en la data de construcció, l'assenyalar una data més antiga disminueix la quota de la contribució, i així trobarem edificis força envellits, això que a les fitxes hi acompanya una fotografia. També veurem com d'altres no saben preci-

-- sar-la aquèsta data; per exemple l'Ajuntament indica ben vagament la data de construcció dels edificis que li pertanyen que no són altres que el mercat, la tinença d'alcaldia, o les escoles de la plaça d'Espanya, dels quals no cal fer cap investigació per a conèixer-ne totes les dades tècniques. Poca fiabilitat, doncs, per excés o per defecte.

Aquesta raó bàsicament és la que ens decidí a emprar com a element per a la valoració econòmica, per bé que és més complicat de manipular ja que constitueix una xifra més llarga, el valor cadastral de les finques. Efectivament, encara que també és lluny de la valoració econòmica real de la finca, el valor permet de fer comparacions entre les finques diferents ja que s'obté de l'aplicació d'uns barems o taxes força regulars a la superfície declarada de cada local. El líquid imposable s'obté després a partir de descomptar un 30% del 4% d'aquest valor, inclou ja doncs més possibilitats d'error i de manipulació; i també de vegades l'aplicació de criteris de descomptes especials. Així, doncs, el valor cadastral, per bé que amb més números dóna una aproximació força uniforme a aquesta valoració econòmica general dels propietaris que intentem. Això, no vol dir que en ocasions determinades no hagen emprat com a mesura el líquid imposable, que així figura en alguns resums de l'apèndix i que també ens permetria de fer algunes comparacions amb els resultats de la Barceloneta.

Destaquen de primer un 15% dels propietaris, que

tenen finques valorades en conjunt per sota de les 500.000 pessetes. Entre aquesta quantitat i el milió el percentatge és més elevat, el 19,1%, però la màxima proporció es troba en els propietaris les finques dels quals són valorades entre un i tres milions de pessetes, que constitueixen el 44,7% de tots els propietaris. A partir d'aquí minven els percentatges progressivament, llevat dels que tenen finques valorades entre 10 i 20 milions que són tretze, representant el 2,3% del total. Ja a l'altre extrem només figura un propietari amb més de 100 milions de pessetes de valor cadastral; es tracta però de l'Ajuntament altra vegada a qui no li cal estafar al fisc.

Si ens atenim a la distribució diferent entre els propietaris en funció de la seva residència, podem observar com lògicament els percentatges són sempre majors entre els que viuen fora del barri, que també són més en conjunt. Aquesta tònica només es trenca entre els propietaris que posseeixen valors cadastrals conjunts entre 3 i 4 milions i, sobretot, entre 9 i 10. Els que estan valorats entre 20 i 30 milions apareixen, en canvi igualats, ja que el resident fora del barri és un, la "Caixa", i el resident al barri un altre "Manufacturas Ceràmicas, S.A.".

Més expresiva però és la representació cartogràfica d'aquesta repartició que apareix als mapes 9 i 10. El primer d'ells mostra la distribució a Barcelona dels propietaris segons llur valoració econòmica; a part de

LETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS

FORA DEL BARRI SEGONS EL VALOR CADASTRAL QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents fora del barri segons el valor catastral que posseeixen (en milers de pessetes)

- ★ menys de 500
- ◆ de 500 a 999
- de 1.000 a 4.999
- de 5.000 a 9.999
- ▲ de 10.000 a 49.999
- ▲ de 50.000 i més

MAPA. n° 10.- ELS PROPIETARIS DEL SÒL D'HOSTAFRANCS RESIDENTS
AL BARRI SEGONS EL VALOR CADASTRAL QUE POSSEIXEN

Els propietaris del sòl d'Hostafrancs residents al barri segons el valor catastral que posseeixen (en milers de pessetes).

- * menys de 500
- ◇ de 500 a 999
- de 1.000 a 4.999
- de 5.000 a 9.999
- ⊙ de 10.000 a 49.999

-- que pot observar-se fàcilment de que el dibuixant s'ha descuidat d'enganxar el símbol de la "Caixa", propietari important i emplaçament tan conegut que no és possible deixar-ho d'advertir, la distribució és força heterogènia, destacant-ne només els grans propietaris esmentats. És cert que els propietaris de valor cadastral baix són força abundants en les concentracions que apareixen en els barris més propers a Hostafrancs, però no deixa d'esser cert també que n'apareix una mica arreu de Barcelona, llevat potser de les mançanes situades entre els carrers de la Gran via, passeig de Sant Joan i ronda de Sant Pere. Efectivament, a la dreta de l'Eixample també n'apareixen de propietaris de valor cadastral baix, tot impeding de fer deduccions massa fàcils. De tota manera, l'anàlisi dels propietaris les finques dels quals són valorades en conjunt per sota de 100.000 pts. que és molt poc, demostra tot seguit que la baixa valoració no prové de posseir solars petits o poca superfície construïda, sinó per les correccions que s'els hi han fet en el càlcul del valor total, sigui per antigor de l'edificació, sigui per raons altres. Aquest és, per exemple el cas de dos propietaris graciencs -que viuen a Gràcia- als quals només s'els hi compta un 20% del valor cadastral segons el barem general; cas que sembla just -no sé si justificat, que és tota una altra cosa- ja que es tracta de finques no massa grans, però força antigues- la fitxa hi diu a totes dues que són d'abans de 1900, sense especificar més però- i, sobretot, són força mal conservades, al final del carrer de Leyva una, al carrer de Tarragona l'altra.

-- El mapa 10 mostra aquesta mateixa distribució però referida als propietaris que viuen a Hostafrancs. Ja de primer cop d'ull podem observar com a tot el llarg de la Carretera, com era d'esperar només apareixen propietaris que tinguin llurs finques valorades en menys de mig milió de pessetes, en canvi n'apareixen set que figuren amb més de cinc milions. A la resta del barri segueix la mateixa distribució de sempre, amb predomini clar dels propietaris amb valoracions econòmiques més baixes, llevat dels casos d'algunes de les persones jurídiques que ja hem comentat a bastament.

d) Cap a una tipologia de propietaris: els propietaris grans.

Després de l'anàlisi dels conceptes diferents que acabem de fer podem concloure com ja hem avançat que classificar els propietaris per un sol d'ells seria incorrecte. Hem estat parlant de propietaris petits, mitjans i grans i en cada ocasió ens referien sens dubte a casos ben diferents. Cal veure ara, doncs, de fer jugar conceptes diferents per a intentar d'establir una primera tipologia. Penso que després dels intents diferents que hem realitzat una aproximació vàlida pot ésser de classificar els propietaris d'Hostafrancs l'any 1970 en funció del número de finques que posseeixen, primer criteri obviament, i en funció també de llur valoració econòmica. En aquest cas, per raons de major comoditat en el maneig de les xifres i per a poder comparar amb un quadre afí elaborat per Na Mercè Tatjer per la Barceloneta, hem optat

per a utilitzar com a criteri de valoració econòmica el líquid imposable.

Quatre nº 4.- Els propietaris segons el nombre de finques que posseeixen i el líquid imposable sobre el qual contribueixen.

LÍQUID IMPOSABLE (milers de pts)	FINQUES PER PROPIETARI							TOTAL FINQUES			
	1	2	3	4	5	6, 7	P	%	F	%	
- de 10	49	2	-	1	-	-	-	52	9,3	57	7,6
de 10 a 50	270	30	3	-	-	-	-	303	54,2	339	45,2
de 50 a 100	72	27	3	2	-	-	-	104	18,6	143	19,0
de 100 a 500	46	21	13	6	5	1	1	93	16,6	189	25,2
de 500 a 1.000	-	1	-	-	2	-	-	3	0,5	12	1,6
més de 1.000	1	-	-	-	-	-	1	2	0,4	8	1,1
no consta	2	-	-	-	-	-	-	2	0,4	2	0,3
TOTALS	440	81	19	9	7	1	2	559	100,0	750	100,0

Ja a primer cop d'ull destaca el predomini de propietaris petits, un 54,2% del total que paguen entre deu i cinquanta mil pessetes de líquid imposable, els quals posseeixen el 45,2% de les finques d'Hostafrancs, en proporció força equilibrada. Si comptem també el que en podrien dir propietaris mitjans, amb un líquid imposable entre 50 i 100 mil pessetes, les proporcions són també equilibrades, 18,6% de propietaris que posseeixen el 19% de les finques. Als dos extrems, en canvi, podem veure com el que

podrien constituir un tipus de propietari marginal per la baixa valoració econòmica de llurs finques és un percentatge força reduït, 9,3% de tots els propietaris i un 7,6% de les finques; d'aquest grup destaca un propietari, Maria Vicente, que viu al carrer de la Unió al barri "xi-no" de Barcelona, que amb quatre finques no arriba a les deu mil pessetes de líquid imposable, ja que es tracta, com en el cas dels propietaris de Gràcia que comentàvem més amunt, de quatre de les finques del cap d'amunt del carrer de Leyva, de planta i pis, en un estat de degradació molt acusat. A l'altre extrem, en canvi, en el que podem ésser considerats com a propietaris grans, que són un 17,5% del total que posseeixen el 27,9% de les finques, podem observar com majoritàriament tots són tirant a propietari mitjà amb una valoració del líquid imposable d'entre cent i cinc-centes mil pessetes, essent només cinc propietaris els que posseeixen del mig milió i en conjunt només tenen 20 finques. Podriem concloure doncs, que el predomini a Hostafrancs és de propietaris mitjans, qualificació que podríem estendre als que tenen una valoració d'entre deu i cinc-centes mil pessetes, però seria matitzar poc i a més, la primera classificació ens permet de comparar amb la Barceloneta on destaquen molt el que Na Mercè Tatjer anomena "propietaris marginals", denominació que li he manllevat, que tenen un líquid imposable fixat en menys de 10.000 pts. Aquest grup representa a la Barceloneta el 21,7% dels propietaris i el 15,6% del total de les finques. Però a la Barceloneta també ha constatat Tatjer una presència de propietaris grans molt destacats, ja que amb un líquid imposable de més de mig milió de pessetes

apareixen 1,1,4% dels propietaris, que posseïen però el 7 7,8% de les finques. Tractant-se de dos barris relativament petits, populars tots dos, molt relativament poc més modern Hostafrancs que la Barceloneta, però apareguts tots dos ex novo entre la fi del segle XVIII i començaments del XIX, la diferència és important. Com veurem tot seguit, Hostafrancs no compte amb les grans empreses industrials de la Barceloneta, aj que "La España Industrial" que ben segur faria canviar el panorama toca el barri, però en resta fora; a més el fet originalíssim de la Barceloneta d'ésser un barri planificat és probablement la causa de l'existència de grans propietaris de tipus oficial o para-oficial, que no hi són en la mateixa mesura a Hostafrancs, alhora que el tipus de construcció, sobretot de parcel·la, ha afavorit al barri mariner l'aparició d'habitatges de dimensions molt reduïdes i molt iguals a tots ells, fet que dóna importància a aquests propietaris marginals. Per aquesta raó Hostafrancs està mancat d'aquestes, podríem dir-ne excepcionalitats, i considero que dóna uns resultats força representatius com qualsevol altre sector de Sants o de la Bordeta, ja que la presència de grans infraestructures industrials -"La España", can Batlló i altres que examinem al capítol següent restaria força diluïda dintre de les grans dimensions del conjunt de barris a que afecten.

Ens hem referit diverses vegades a tot al llarg d'aquest capítol als propietaris petits i mitjans que constitueixen la gran majoria, l'element característic del barri. Al capítol de la morfologia urbana la visió

quedarà completada amb una anàlisi de les finques que majoritàriament posseeixen: llurs dimensions, antigor i valoració econòmica. Passem ara, doncs, a analitzar els grans propietaris, els que poden ésser agents decisius en la conformació passada, actual i futura del barri. De primer fem una primera selecció dels propietaris individuals, persones físiques o jurídiques, que figuren a les fitxes, segons la seva valoració econòmica i els percentatges de sòl i de superfície construïda que posseeixen, percentatges sobre el total del barri; aquesta selecció inclou, doncs, els primers trenta grans propietaris d'Hos-tafrancs el 1970:

Quadre nº 5.- Els primers trenta grans propietaris d'Hos-tafrancs.

NOM DEL PROPIETARI	LÍQUID IMP.	% SÒL	% CONS.
Ajuntament de Barcelona	2.882.728	4,3	5,0
Motormóvil, S.A.	1.360.783	3,3	0,0
Manufacturas Cerámicas, S.A. (x)	793.373	4,4	2,4
la "Caixa"	651.945	0,5	1,2
Mestre Rovira, germans	510.603	2,1	0,3
Mestre i Ferrer, A.	481.273	1,0	0,2
Herrero i Cuéllar, Francesca (x)	472.550	0,2	0,7
Escola i Adellón, Ramon (x)	470.625	0,5	0,8
Cornet i Prat, germans (x)	453.812	0,5	0,8
Bisbat de Barcelona	415.068	0,9	0,5
"Hijas de la Caridad" (x)	395.542	0,8	0,6

Mañé, Anna	356.040	0,8	0,2
Pagés i Farreny, Ramon (x)	344.906	0,6	0,7
Rosell i Figueras, August	326.773	0,1	0,4
Arrufí i Altés, Domènec	309.806	0,1	0,4
Ros i Jordana, Vicenç (x)	305.701	0,5	0,6
Palomera i Corrades, Joan (x)	303.158	0,8	0,7
Roig i Roig, germans (x)	275.723	0,5	0,6
Pérez i Bahima, Emília	267.863	0,3	0,4
Santacreu, S.A.	267.802	0,5	0,2
Vera i Eugenio, Josep (x)	263.912	0,3	0,4
Martínez i Machón, Herminia (x)	252.027	0,3	0,3
Daura i Ferrer, hereus	245.426	0,2	0,4
Gromaches i Rius, Rosa	236.835	0,3	0,6
Hierros y Aceros Moldeados, S.A. (x)	232.871	1,0	0,5
Llaveria, Beatriu	228.291	0,2	0,4
Leprevós, germans (x)	226.386	0,8	0,5
Prieto i Espeso, Anatòlia	222.107	0,6	0,4
Cervalls i Castañé, germans	210.605	0,3	0,5
Llorens i Vendrell, Joaquina (x)	204.917	0,1	0,3
<hr/>			
TOTALS	13.969.451	26,8	21,0

Podem veure, doncs, qui són el 5,4 % dels propietaris que són valorats pel 28,2% del líquid imposable total del barri per posseir una mica més de la quarta part de la superfície de sòl total i una mica més també de la cinquena part de la superfície construïda. Amb (x) hem assenyalat els propietaris que resideixen al barri, que són

gairebé la meitat, catorze, però que si hi descomptem les dues indústries i la comunitat religiosa a que hem fet referència diverses vegades queden reduït llavors a un 36% d'aquests trenta. En contrast, però, s'hi podria afegir que dels propietaris que figuren com un conjunt de germans o hereus generalment algú viu sempre al barri.

Hi hauria, doncs un cert equilibri en aquest sentit, si no fós que en realitat per bé que hem fet aquesta llista de grans propietaris no en hi ha gairebé cap, ja que com hem dit la propietat d'Hostafrancs és força repartida entre els propietaris diferents. Efectivament, si ho comparem amb la llista dels vint-i-cin grans propietaris de la Barceloneta de Na Mercè Tatjer podem observar com tots junts representen ja el 47,5% del líquid imposable del barri, mentre que el primer propietari -Ca Catalana de Gas- posseeix ell sòl un 27% de la superfície total, més que els primers trenta propietaris d'Hostafrancs junts! És clar doncs aquest predomini dels propietaris mitjans que hem assenyalat, que suposa aquesta repartició més gran que comentavem; en efecte, els primers vint-i-cinc propietaris de la Barceloneta tenen un líquid imposable que oscil·la entre els tres milions i mig de "La Catalan" i les 146.670 pts. del que fa el número vint-i-cinc, que suposa que aquest darrer té un valor assignat que representa el 4,1% del que té el primer. A Hostafrancs, en canvi, hem vist com el primer propietari no arriba als tres milions i el trentè encara supera, per contra les dues centes mil pessetes; el que fa el número vint-i-cinc, per a establir la mateixa comparació, té un líquid imposable

-- que és el 8,0% del del primer, amb un ventall, doncs, molt més tancat.

De totes maneres aquesta llista de propietaris que figuren nominalment a les fitxes d'hisenda pot resultar enganyosa un xic respecte a la importància real dels grans propietaris. Per a intentar de corregir-ne els errors més grossos hem elaborat el mapa de contigüitat de la propietat d'aquells propietaris que figuren amb més d'una finca, el mapa nº 11. En ell però no hem tractat tan sols d'assenyalar la possible contigüitat de les finques de cada un, sinó que hem intentat també de recollir sota un sol concepte les propietats que clarament poden suposar-se que són d'una família, per bé que de vegades és difícil de saber-ho sobretot en el cas del matrimoni.

El que és curiós respecte dels grans propietaris de la llista que hem vist suara és que el primer, l'ajuntament, lògicament no té cap finca contígua, per bé que sol tractar-se de finques força grans, com les escoles i caserna dels grisos de la plaça d'Espanya, el mercat, que ocupa tota una mançana, o l'alcaldia, llevat de dues més petites. Una caseta a la carretera de la Bordeta, 4 que la fitxa diu que és d'abans de 1936 i en realitat era de bastant abans ja que es tractava d'una de les primeres cases del barri de cap a 1850 que quedava enclotada respecte del carrer i que avui ja és enderrocada esperant ésser lloc de pas d'una de les noves vies del pla comarcal; l'ajuntament devia comprar-la fa poc, no sabem quan

EL 1970.

-- ja amb aquesta finalitat. L'altra és un solar més petit encara, originat per l'alineació de la Gran via a les "Manufacturas Cerámicas" la seu de la qual al mateix carrer devia comprar l'empresa, restant, com a públic només aquest trocet marginal que serà interessant de veure com acaba en el futur.

El segon gran propietari, la companyia immobiliària Motormóvil, posseïa tan sols un gran solar als carrers Tarragona-Mallorca-riera de Magòria que avui ja és l'Expo-hotel i la torre Catalunya.

El tercer gran propietari, amb aquest criteri integrador que segueix el mapa seria l'Església, si haguéssim sumat les propietats del bisbat, de las "Hermanitas" i del jesuïtes. Això, que socialment, és important, no ho hem registrat ja que malgrat que tot siguin béns religiosos és evident que la unificació de centres de decisió no existeix, i, a més, l'origen de les propietats tampoc és comú. Així, las "Hermanitas" no surten registrades al mapa ja que posseeixen una sola finca, perbé que força gran. Els jesuïtes sí que hi surten ja que el 1970 edificaven el nou edifici que ocupa dues finques en escaire entre els carrers de la Torre Damians i del Consell de Cento; si haguéssim comptat el soler de "La España Industrial" hi sortiria també el gran solar del cap d'amunt de Torre Damians que els hi pertany per una estranya combinació amb l'empresa a l'hora de l'eixamplament sobre la riera de Magòria ja en temps de Franco, com veurem més endavant. El bisbat si que hi surt amb una finca aïllada, l'escola parroquial del carrer de Leyva,

-- i dos grups de dues contigües, l'un l'església de l'Àngel i la casa rectoral, tot al llarg del carrer de Villardell -i per cert diu que l'església és d'abans de 1936 i que té 4 m. d'alçada, es veu que al bisbat tampoc saben quan foren construïdes les seves parròquies ni quines dimensions tenen, ni el bisbat ni hisenda, és clar, com que igual no paguen...!- i l'altre al carrer del 26 de gener amb una casa de lloguer i una anomenada "Orientació Catòlica d'Oficinistes" l'O.C.O., escola paternalista per a noies que treballen en oficines.

Dels demás propietaris destaca sobre tots la família Piulachs que en bona part hem pogut reconstruir quan a les finques que posseïen el 1970 i que no és més que la resta d'un patrimoni molt extens de terres d'Hostafrancs. Efectivament, els Piulachs, que mereixen ells sols un color del mapa ll que comentem, posseeixen encara 21 finques al barri, concentrades sobretot en torn els carrers de Sant Roc -carretera de la Bordeta, on sabem que encara n'havien tingut més, probablement formant part d'una antiga propietat rural. Es curiós de veure, però com en tenen també unes quantes escampades arreu del barri, el que deu ésser degut a les compres fetes per diferents membres de la família en independitzar-se'n els seus membres. Destaquen en aquest grup de propietats disperses les finques que posseeixen al carrer d'Ermengarda, justament en les parcel·les originades pel dessecament de la riera de Magòria, quan "La España" va aconseguir l'esmentada ampliació el 1944; apareixen així lligats als jesuïtes i a la mateixa fàbrica en aquesta operació, una mostra més de la

-- seva importància.

Amb set finques o més també destaquen encara la família Pons que posseeixen un seguit de petits solars a la mançana compresa entre els carrers de Leyva, Moianès, Portugaleta i 26 de gener, a part d'alguna més de dispersa, tot plegat poc significatiu. Ramon Pagés, l'antic fabricant de pastes de sopa de Creu coberta-Torre Damians, figura també en aquesta categoria amb les finques diferents que componen la seva extranya, per bé que gran fàbrica; té encara una altra finca més amunt del carrer Torre Damians i dues de contigües al carrer del rector Triadó, una de les quals però tenia documentació doble, una fitxa atribuïa la propietat a Pagés i una altra als laboratoris "L.E.T.I.", que estan situats en uns locals llogats una mica més amunt del carrer; resta doncs dubtosa la propietat.

Amb sis finques podem observar la família Mestre, que al llistat apareix en dues entrades, que posseïen bona part de les dues vores del carrer de Sant Pere Abanto, obert fa relativament poc en terres de la seva propietat. I a la mateixa categoria també els germans Leprevós que, per bé que domiciliats en una finca del carrer d'Ermengarda també seva, posseeixen bona part de la mançana situada entre els carrers Callao-Ermengarda-Llobet i Miquel Bleda, en quatre finques contigües dos a dos però molt a prop les unes de les altres que també podrien respondre a l'origen rural que ja assenyalavem en el cas de la família Piülachs.

Finalment, amb una importància menor, és clar, voldria destacar però els germans Cornet i Prat que posseeixen cinc finques contigües a la mangana compresa entre la carretera de la Bordeta, Moianés, Portugalete i Joanot Martorell que la ocupen gairebé completament. La raó Guardiola, S.A. té cinc finques entre el carrer de Muntadas i la Creu Coberta, una de les quals ocupa exactament l'antic llit de la riera de Magòria.- bé davant del carrer Joanot Martorell - on tenien la farmàcia Guardiola i on avui justament s'aixeca la primera casa que "Núñez y Navarro" aixecà a Hostafrancs. Aquesta empresa, com veurem, en l'actualitat n'aixeca dues més ja. Com a detall anecdòtic hom pot observar també, vora les escoles de la plaça d'Espanya tres finques contigües una d'elles el cinema "Arenes" d'aquí la seva grandària, propietat encara de Joan Palomera i Corrades, el nét del creador d'Hostafrancs que en aquests mateixos solars aixecà l'hostal que donà nom al barri. El carrer de Vi-driol hom pot observar també tres finques contigües i una altra ben a prop propietat de Llúcia Portó i Estalella que en té cinc, i justament són cases totes seguides fetes de cop que donen la idea d'una colònia industrial.

Dels grans propietaris de la llista n'hem trobat uns quants, però n'hi hem pogut afegir uns quants més. No hem parlat d'alguns altres, per exemple de la "Caixa" que té tres finques juntes entre la Carretera i Vilardell on hi ha instal·lades les seves oficines al barri, més dues finques més en dues cantonades de la Gran Via. Tampoc hem parlat dels industrials que apareixen al mapa quan

tenen més d'una finca-cas de las "Manufacturas Cerámicas" - i sempre són contigües. L'empresa Santacreu que té un gran local de venda i exposició d'automòbils només constitueix una sola finca, vora les dues que té Carme Forasté i Pujet, al carrer de Tarragona-Eliseo, que denoten fins i tot l'antiga alineació rural. Per a acabar, dues famílies de comerciants, l'element característic de la Carretera, els Ros i Cervalls, avui entrecasats. Vicenç Ros era un immigrant provinent de Lleida que arribà els anys vint i s'establí en una botiga de confecció a prop de l'antic hostel que avui és propietat del seu fill, juntament amb una altra finca tres números més amunt i dues del carrer de Béjar. Els Cervalls eren d'abans al barri, posseïen una botiga-taller de botes de ví a Creu Coberta, 5 vora la plaça d'Espanya que els hi fou expropiada per l'exposició internacional de 1929, i la traslladaren al número 58, on encara és avui, en una finca contigua a una altra de seva que dóna al carrer del rector Triadó; posseïen el 1970 a més d'una finca aïllada al carrer de la Torre Damians i una altra a la Carretera entre les propietats de Ros i de Palomera, mentre que és dubtós d'atribuir-n'hi una altra de l'altra vora de la Carretera al número 15, que figura a nom de Cervalls, pel que les cinc finques amb que figura es completen amb una altra que posseeixen a la carretera de la Bordeta.